

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΣΥΝΑΛΟΙΦΗΣ ΚΑΙ ΧΑΣΜΩΔΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ *

Δ'. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΜΕ ΠΡΩΤΟ ΦΩΝΗΝ ΤΟ Ε

61. ε ἄτονο - α ἄτονο ¹

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο εἶχε κατὰ διαλέκτους διαφορετικὴ τύχη. Στὴν Ἰωνικὴ ἔμενε ἀσυναίρετο: γένεα, ἔθνεα κτλ., ἐνῶ στὴν Ἀττικὴ συναιροῦνταν σὲ μακρὸ ἐ (η): γένη, ἔθνη, θησάμενος, ἐ-αγάπων - ἡγάπων. Ὁ πάροχον δῆμος καὶ περιπτώσεις ποὺ τὸ ε σβήνει μπροστὰ στὸ α: ἔαυτὸν - αὐτόν, ἐν(ε)ακόσιοι, δτ(ε) ἀν - ὅταν. Ὡπερίσχυση τοῦ α παρατηρεῖται ἀκόμα καὶ κοντὰ στὸ μακρὸ ἐ: ή ἀλήθεια - ἀλήθεια, ἐπειδ(ὴ) ἀν - ἐπειδάν, ἔνορθος ἔβαλ· Ἀνθεμίωνος Ἰλ. Δ 473, υἱὸν δέσποτ' ἄναξ ἀμέτρητ' Ἀηδονίας. Νεφ. 264, ἐγὼ δ' ἀπόλλημαι στὸ ἵδιο 16. Σὲ δρισμένες διαλέκτους ἔδρασε ὁ νόμος τῆς προφυλακτικῆς τροπῆς τοῦ ε σὲ ι: ἑανοβλεφάρων - ἱανοβλεφάρων (Λακωνία), *Fέπεα - Fέπια - Fέπια* (Κύπρος), *Fέτεα - Fέτια* (Παμφυλία), *Mεγαλίνα - Mιαλίνα* (Παμφυλία), μέρεα - μέρια (Κρήτη), κατέθεαν - κατέθιαν, τέρχνεα - τέρχνια, χρύσεα - χρύσια (Κρήτη)².

Στὴ μεσαιωνικὴ κανονικὰ ἐκθλίζεται τὸ ε: νὰ μ' ἀρέσῃ Ἰμπέρ. 299, μ' ἀγανάκτησιν Μ. Σκλάβ. Συμφ. Κρήτ. 42 (Wagner), καὶ τότ' ἀνοίγει Σ. Σαχλ. Γραφ. 291, μ' αὐτὸν στὸ ἵδιο 153, εἰσ' ἀποθαμένη Διήγ. Ἀπολλων. 770, ἀτυχ' ἀσπιδοσφόνδυλε Πουλολ. 231, σ' ἀνιμένει Θυσ. Ἀβρ. 1003. Ἀφαίρεση τοῦ α: καὶ γόρασες Πουλολ. 273, εἶναι σπάνια καὶ ἀβέβαιη, γιατὶ τὸ φωνῆν ποὺ ἀφαιρέθηκε ἐδῶ μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ η.

Καὶ στὴ Νεοελληνική, κοινὴ καὶ ἴδιωματα, ἐπικρατεῖ ή ἔκθλιψη τοῦ ε: σ' αὐτό, μ' αὐτό, μ' ἀγαπᾶς; σ' ἀγαπῶ, σ' ἀκούω, σ' ἀφήνω, ποῦ μ' ἀφήνεις; νὰ μ' ἀνταμώσῃ, εἰν' ἀσήμι καὶ φλωρί, εἰν' ἀλήθεια, μήτ' αὐτό, μήτ' ἀβγὸ δὲ σδῆψε, πέντ' ἀβγά, δίνονμ' ἀπὸ τὸ σπόρο, κόψε ἔνδο, κάμ' Ἀντώνη (κοινά), διάλεξ, ἀγαπημένο μον (Κρήτη), ἀφησ' με, Τοῦρκ(ε), ἀπ' τὰ μαλλιά (Ρό-

* Συνεχίζεται ἀπὸ τὸ α' τεῦχος, σσ. 5-45.

1. Στὸ α' μέρος τοῦ ἀρθροῦ, σ. 45, παραλείφθηκε στὴν ἀριθμηση κατὰ λάθος δ ἀριθμὸς 59.

2. Γ. N. Χατζιδάκη, Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα², 1, 98.

δος), στεῖλο μ(ε) ἀτόν, παῖρε μ' ἀπέσ', τσ (=τὶς) ἔδεκε σ(ε) ἀτο; θ' ἀγοράζω σ(ε) ἀτα (ὅλα ἀπὸ τὸν Πόντο)¹. Τὸ ἵδιο γίνεται καὶ στὴ σύνθεση μὲ τὸ ξε-ξ(ε)αφρίζω, ξ(ε)αλαφρώνω. Συναίρεση τοῦ συμπλέγματος ε - α μέσα στὴ λέξη ἔχουμε στὰ ἔλ(ε)α, ἔκλ(αι)α (Ρόδος), ἥθε(λ)α - ἥθα (Μάνη).

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔκθλιψη τοῦ ε ποὺ εἴδαμε, παρουσάζεται καὶ συναίρεσή του μὲ τὸ α, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐνα πολὺ ἀνοιχτὸ ε ποὺ τὸ γράφουμε ἡ: ἐλάτε ἀπέσω - ἐλάτῃ 'πέσ', ἄντε ἀς πάμε - ἄτῃ 'ς πάμε, θὰ βάλουνε σε ἀπέσω - θὰ βάλ'νε σᾶς πέσ', ἔπαρ' με ἀπέσω - ἔπαρ' μᾶς 'πέσ', νὰ δίνω σε αντὰ - νὰ δίω σ' ἄτα, φορέσετε αντῆγ - φορίστα 'τεν, φοβᾶται αὐτὸν - φογᾶτ' ἄτον².

Πολὺ σπανιότερη εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ τελικοῦ ε μὲ ἀφαίρεση τοῦ α: νὰ σὲ (ἀ)φίγη νά 'ρτσεσαι ('Αστυπάλαια), ἥτανε 'ρεββωνιασμένος (Πάτμος).

Στὰ ἴδιώματα ποὺ παρουσιάζουν τὴν προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ε σὲ ι κοντὰ σὲ ἀνοιχτὰ φωνήντα, τὸ σύμπλεγμα ε - α τρέπεται κανονικὰ σὲ ι - α: ἀπο-(β)αλλώνομαι - ἀπεαλλώνομαι - πιαλλώνομαι (Ρόδος)³, ἀποκρε(β)ατὴ - ἀποκρῖατὴ (Κῶς), βέβαια - βέβια (Κέρκυρα, Βούρβουρα Πελοπονν.)⁴, δίκαια - δίτσια (Καστελλόριζο), ἑαυτὸς - ιαντὸς (Αὔλωνάρι Εύβοίας, Κάλυμνος, Κῶς, Πόντος⁵), γιαυτὸς (Καππαδοκία), νιαυτὸς (Κάρπαθος), ἐβραικὴ - ἐβροϊκὴ (Σίφνος κ.ἄ.), ἥθε(λ)α - ἥθια (Κάρπαθος), κατε(β)ατὸς - κατιατὸς (Χάλκη), κρε(β)ατίνα - κριατίνα (Κάρπαθος), με(γ)αλώνω - μιαλώνω (Θήρα, Κάρπαθος, Κῶς), με(γ)αρισμένο - μιαρισμένο (Νάξος), Σε(β)αστὸς - Σιαστὸς (Κάρπαθος), στε(γ)ασιά - στιασιά (Κύπρος), στε(γ)αστὸς - στιαστὸς (Νάξος), ψε(γ)αδιάζω - ψιαδιάζω ('Απείρανθος)⁶.

"Οπου δὲν ἔδρασε δύ νόμος τῆς προφύλαξης ἔχουμε ἀφομοίωση τοῦ ε ἀπὸ τὸ ἐπόμενο α⁷: κρε(β)ατίνα - κραατίνα (Κάλυμνος), Σε(β)αστὸς - Σιαστὸς⁸ ή τοῦ α ἀπὸ τὸ προηγούμενο ε: ἀνε(β)ατὴ - ἀνεετὴ - ἀνετὴ (Κάρπαθος).

62. ε ἄτονο - α τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ συνηθισμένο ἀποτέλεσμα τῆς συνάντησης τῶν

1. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματική*, σ. 73.
2. Α. Α. Παπαδόπολου, *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἴδιωμάτων*, σ. 13.
3. A. Tsopanakis, *Phonétique*, σ. 48.
4. A. Mirambel, *Étude du parler Maniote*, σ. 130.
5. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματική*, σ. 32.
6. N. P. Andriotis, *La loi de prophylaxie*, σ. 27. Πρβ. Α. Τσοπανάκη, *Τὸ ἴδιωμα τῆς Χάλκης*, σ. 23, Α. Καραναστάση, ὅ.π., σ. 42, Κ. Μηνᾶ, ὅ.π., σ. 45.
7. N. P. Andriotis, στὸ ἵδιο, σ. 57.
8. K. M. Κομνηνοῦ, *Τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τοῦ Καστελλορίζου*, σ. 30.

δυὸς αὐτῶν φωνηέντων ἥταν ἡ συναίρεση σὲ μακρὸς ε, δηλ. σὲ η (ἀκριβῶς ὅπως καὶ τῶν ἀτονῶν ε - α): ἐὰν - ἥν, ἐ-άκονον - ἥκουν, ἐ-άρπαζον - ἥρπαζον, καὶ κάποτε ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἀτονού ε: (ἐ)άρι, ὅτ(ε) ἄν - ὅταρ, πέρησε δ' ἀρ' ὅστεον ὅς Ἰλ. Δ 460, τί ὁ πόνηρ' ἄνω κάτω πλανύττομεν; Ἀριστοφ. "Ορν. 3, ποῦ μ' ἀρ' ἐκάλεσε; στὸ ἔδιο 310.

Στὴ σύνθεση ἡ χασμώδια ἥταν ἀνεκτή: *Κλε-άνθης, φρε-άντλης, Κλε-άρχον*.

Σὲ μερικὲς διαλέκτους ἡ προφυλακτικὴ ροπὴ τῶν ἀνοιχτῶν φωνηέντων ἐπρόλαβε τὴ συναλοιφή: δωρεὰν δωρῆσαν (Κρήτη), ἐάττα - λάττα = οὕση (Λακωνία), Θεάρης - Θεάρης ("Αργος"), ἐάν - λάν¹.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ ἀτονοῦ ε ἐκθλίβεται: τὰ δ(ε) ἄλλα Διήγ. τετραπ. 191, βοθᾶ μ(ε) Ἀμμῶνος ὁ θεὸς Διήγ. Ἀλεξ. 442 (D. Holton).

Στὴ Νεοελληνικὴ τὸ ε ἀποβάλλεται κανονικὰ πρὸ τοῦ τονισμένου α, τόσο μέσα στὴ λέξη: πεντ(ε)άργανος (κοινό), πεντ(ε)άρτη ἡ (Κύπρος), ὅσο καὶ ἀνάμεσα σὲ δυὸς λέξεις: μ(ε) ἄκονσε, μ(ε) ἄλλα λόγια, σ(ε) ἄκοη, σ(ε) ἄντρα, εἰν(αι) ἄδειο, εἰν(αι) ἄλλος (κοινά), ἐγώ (ει)μ(αι) ἄξα (Κάρπαθος), τότ(ε) ἄρπαξαν (Κύπρος), Χάρ(ε), ἄμε μας σ' ἔνα χωρτζό (Αστυπάλ.).

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο τὸ σύμπλεγμα ε - ἄ συναιρεῖται σὲ ἄ (ὅπως εἴδαμε καὶ γιὰ τὸ ε - α): ἥρθε ἄλλος ἔνας - ἔρταλλεῖνας². Τὸ ἔδιο καὶ σὲ μερικὰ βρόεια ἰδιώματα τῆς Δ. Θράκης καὶ τῆς Θεσσαλίας: γροθέα - γροθεά - γρουθά, προβέα - προβεά - προνιβά.

Συγχρότατη εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ε σὲ ι: ἀνε(β)άζω - ἀντιάζω, ἀνε(β)άτης - ἀντιάτης (Κάρπαθος), γε(λ)άω - γιάγω (Φάρασα), (λ)γε(λ)άδι - γιάδι (Φάρασα), ἐ(λ)άτε - γιάδε (Φάρασα)³, κατε(β)άζω - κατιάζω (Κάρπαθος), λε(γ)άμενος - λιάμενος (Κῶς), με(γ)άλος - μιάλος (Κάρπαθος, Κῶς κ.ά.), παι(δ)άκι - πιάκι (Κῶς), προστε(γ)άδα - προστιάδα ('Αμοργός), ρε(γ)άλια - ριάλια (Κρήτη, Κύπρος, Χίος κ.ά.), σκε(λ)ᾶ - στιστᾶ (Φάρασα), σκε(ν)άζω - σκιάτζω (Καλαβρία), στε(γ)άδα - στιάδα (Σίφνος), στε(γ)άδι - στιάδι (Κύπρος), στε(γ)άζω - στιάζω (Κίμωλος, Κύπρος, Νάξος, Σέριφος, Σίφνος), Φλε(β)άρης - Φλιάρης (Κάλυμνος, Κῶς, Ρόδος), φρε(γ)άδα - βριάδα (Κύπρος), ψε(γ)άδι - ψιάδι ('Απειρανθος)⁴.

"Οπου δὲν ἵσχυσε ἡ προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ε σὲ ι ἐπακολούθησε ἡ ἀφομίωσή του ἀπὸ τὸ α: κρε(β)άτι - κραάθθι (Κάλυμνος), κράττι (Ρόδος),

1. Γ. N. Χατζιδάκη, δ.π., 1, 98. Πρβ. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 39.

2. Α. Α. Παπαδοπούλου, δ.π., σ. 13.

3. N. P. 'Λυδριάτη, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων, σ. 18.

4. X. Παντελίδην, *Φωνητική*, σ. 4, A. Tsopanakis, *Phonétique*, σ. 64, τοῦ ἔδιου.

Τὸ ἰδίωμα τῆς Χάλκης, σ. 22, A. Καραναστάση, δ.π., σ. 42, K. Μηγά, δ.π., σ. 46. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 26 κ.έ.

με(γ)άλος - μαάλος καὶ θηλ. μάλη (Πυργὶ Χίου), φρεάτιον - φραάτι - φλάτσι (Χίος)¹.

Παρὰ τὴ μεγάλη συχνότητα τῆς συναλοιφῆς τοῦ συμπλέγματος ε - ἄ, ὑπάρχουν περιπτώσεις, ἵδιως στὸν καθημερινὸ πεζὸ λόγο, ὅπου ἡ χασμωδία εἶναι ἀνεκτή: μὲ ἀκούσε, σὲ ἄφησα, ηὔρε ἄκοη, εἶναι ἀσχῆμα, πῆρε ἀδεια, ηρθε "Ανοιξη κτλ. Στὴν Ἀπείρανθο οἱ χασμωδίες πληθαίνουν μὲ τὴν ἐπέκταση τῆς συλλαβικῆς αὔξησης καὶ στὰ ρήματα ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆν: ἐ-άκουσε, ἐ-άρμεξε, ἐ-αύλιζε (=ἐγαύγιζε).

63. ἐ τονισμένο - α ἀτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ τύχη τοῦ συμπλέγματος αύτοῦ εἶναι ποικίλη: Στὴν Αἰολικὴ καὶ στὴ Δωρικὴ συναιροῦνται σὲ α μακρό, ποὺ στὴν Ἰωνικὴ καὶ τὴν Ἀττικὴ τρεπόταν σὲ η: ἐ-αγον - ἄγον - ἥγον, ἔαρος - ἥρος, στέαρ - στῆρ, κρέα - κρῆ, γραμματέα - γραμματῆ, ἴερέα - ἴερῆ κτλ.². Ἀποσιώπηση τοῦ τονισμένου ἐ πρὸ τοῦ ἀτονού α μαρτυροῦν τὰ σύνθετα ἐμ(ἐ)-αυτόν, φέρ(ἐ)-ασπις, ἐνῶ ὑστερογενῆ α ἀφήνουν τὸ προηγούμενο ἐ ἀσυναίρετο: τιθέαμεν, τιθέασι.

Ἀσυναίρετο μένει τὸ σύμπλεγμα ἐ - ἄ καὶ στὰ σύνθετα: Κλέ-αρχος, Λέ-ανδρος κτλ. καὶ σὲ πολλὲς ἀπλές λέξεις: ἔαρ, θέα, θέατρον, κρέας.

"Οταν τὸ α ἤταν μακρό, τὸ σύμπλεγμα ἐ - ἄ ἔδινε μακρὸ α: ἄλιέα - ἄλιᾶ, ἀργυρέα - ἀργυρᾶ, Πειραιέα - Πειραιᾶ. "Οταν τὸ ε ἤταν μακρὸ (η) στὴ συνεκφορὰ ἔμενε ἀσυναίρετο: πολλὴ ἀσφάλεια Θουκ. 2, 11, πολλὴ ἀλογία Πλάτ. Φαίδ. 67e.

Στὴ μεσαιωνικὴ συνήθως τὸ ἐ ἔξουδετερώνεται ἀπὸ τὸ α.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ συμβαίνει τὸ ἵδιο: ἔασε - ἄσε, μηδ(ἐ) ἀδεօφδο (κοινά), κρέ(β)ατος - κράττ'ος (Κῶς)³, ὀψ(ἐ) ἀργά - ὀψαοκά (Χάλκη)⁴.

Σὲ μερικὰ ἵδιωματα τὸ τονισμένο ἐ πιδρᾶ στὸ ἀτονο α καὶ τὸ τρέπει σὲ ἀνοιχτὸ ἄ, ποὺ κατόπι συγχωνεύεται μὲ τὸ ἐ. "Ετσι ἔχουμε στὴν Ἰκαρία ἀπιδέα - ἀπιδέ(ἄ), γραί(ἄ), ἐλαί(ἄ), μηλέ(ἄ), πετρέ(ἄ) κτλ.⁵, καὶ στὴ Δ. Κρήτη: γραί, ἐλαί, μερέ, μηλέ κτλ. Μὲ τὸν ἵδιο τρόπο μποροῦν νὰ ἔξηγηθοῦν τὰ κρέας - κρές (Κρήτη Ἀπουλία), βασιλέας - βασιλές, Πρινέας - Πρινές, βαφέας - βαφές, φρέαρ - φρές (Κρήτη)⁶, φλές (Ικαρία), κρέας - κρές (Ικα-

1. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 58.

2. Γ. N. Χατζιδάκη, Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα² 1, 286. Πρβ. Σ. Γ. Καψωμένου, 'Η λέξις φρέαρ κτλ. ΑΔ 1, 41 κ.έ.

3. A. Καραναστάση, δ. π., σ. 40.

4. A. Τσοπανάκη, Τὸ ἱδίωμα τῆς Χάλκης, σ. 22.

5. X. Παντελίδου, Φωνητική, σ. 10.

6. Γ. Παγκάλου, Περὶ τοῦ γλωσσ. ἱδίωματος τῆς Κρήτης, 1, 174.

ρία). Ὡς ὑποχώρηση τοῦ ἄτονου α μετὰ τὸ τονισμένο ἐ θὰ θεωρήσουμε καὶ τὸ μωρὴ ἀλ̄ (ἀ)ναίστητη¹ ('Απείρανθος). Ἀντίθετα μὲ ἀφομοίωση τοῦ ἐ ἀπὸ τὸ α ἔξηγοῦνται τὰ ροδιακὰ ἐλέ(γ)αμεν - ἐλάμεν, ἐκλαίαμεν - ἐκλάμεν².

Σὲ λίγα σχετικῶς ἰδιώματα τὸ σύμπλεγμα ἐ - α ἔμεινε αὐτούσιο καὶ ἀναλοίωτο, ὅπως στὴν Κάρπαθο: ἀμνγδαλέα, κιτρέα, μηλέα, φαβδέα κτλ³. Σὲ ὅλα δημοτικά διατήρησε τὴ συλλαβική του οἰκονομία καὶ ἀπέφυγε τὴ συναλοιφὴ μὲ τὴν προφυλακτικὴν τροπὴν τοῦ τονισμένου ἐ σὲ ι: αλ(γ)α - ἵα (Ρόδος), ἀποκρέ(β)ατος - ἀποκρίατος (Κάρπαθος) καὶ ἀποκρίατ-τ'ος (Κῶς), ἀποστερνέας - ἀποστερνίας (Πόντος), ἀραία ἀρία (Ζάκυνθος), γραία - γρία (Ζάκυνθος, Ρόδος), καὶ γρῖά (κοινό), κρέας - κρίας - κρῖάς (κοινό), μέ(γ)ας - μίας (Κάρπαθος, Κῶς, Σέριφος), φλέ(β)α - φλία (Κάλυμνος, Κῶς), φρέαρ - φρία (Μπόβα Καλαβρίας)⁴. "Ἐτοι καὶ μὲ τὴν ἀποβολὴν ἐνδιάμεσου ὃ στὸ ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης⁵: ἀγέ(ρ)ας - ἀγίας, ἀθέ(ρ)ας - ἀθίας, γέ(ρ)ασα - γίασα, Δευτέ(ρ)α - Διφτία, θυγατέ(ρ)α - θυγατία, κέ(ρ)ατο - κίατον, λέ(ρ)α - λία, μαχαί(ρ)α - μαχία, μέ(ρ)α - μία, ξέ(ρ)α - ξία, πέ(ρ)ασα - πίασα, ἐσπέ(ρ)α - σπία, συμπεθέ(ρ)α - ζητία, χέ(ρ)α - χία⁶.

Ἡ γεωγραφικὴ ἔκταση καὶ ἡ συνέπεια μὲ τὴν δποίαν ἐφαρμόζεται ἡ τροπὴ αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴν σταθερῆς ροπῆς τῆς νέας 'Ελληνικῆς, μὲ συνέπεια φωνητικοῦ νόμου, νὰ τρέπῃ τὸ ε στὸν ἀμέσως κλειστότερο φθόργο, δηλ. σὲ ι, δταν βρεθῆ κοντὰ σὲ α, ὅπως ἔδειξα στὴ συχνὰ ἀναφερόμενη ἐδῶ εἰδικὴ πραγματεία μου *La loi de prophylaxie dans le vocalisme néo-grec*. "Ἐτοι μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε δτι στὶς τύχες τοῦ συμπλέγματος ἐ - α ἀνήκουν δλες οἱ νεοελληνικὲς λέξεις, ὅπως ἐννέα - ἐννιά, νέα - νιά- ἐλαία - ἐλιά, μηλέα - μηλιά κ.τ.δ., ὅπου τὸ ε πρὶν ἀποσιωπηθῆ τράπηκε σὲ ι καὶ πρόλαβε νὰ δώσῃ οὐρανικὴ προφορὰ στὰ προηγούμενα σύμφωνα ν καὶ λ. Γιατί, ἀν δὲν εἶχε συμβῆ αὐτὸ καὶ ἀν ἡ συνίζηση εἶχε συντελεσθῆ πρὶν γίνη αὐτὴ ἡ τροπή, ἐπειδὴ τὸ ε δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ οὐρανικὴ προφορὰ σὲ προηγούμενο σύμφωνο, ἡ συνίζηση θὰ ἔδινε ἐννέα - ἐννιά, νέα, - νά, ἐλαία - ἐλά, μηλέα - μηλὰ κ.τ.δ. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ ἴστορικὴ γραφὴ τῶν παραπάνω νεοελληνικῶν τύπων ἐννέα, νέα, ἐλαία, μηλέα κ.τ.δ., ποὺ χρησιμοποιοῦνταν παλαιότερα, εἶναι ἴστορικὰ ἀπαράδεχτη.

1. Χ. Παντελίδου, δ.π., σ. 10.

2. A. Tsopanakis, *Phonétique*, σ. 48.

3. K. Μηνᾶ, δ.π., σ. 101 κ.έ. Πρβ. X. Παντελίδου, δ.π., σ. 10.

4. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 25.

5. A. Heisenberg, *Die liquida ρ im Dialekt von Samothrake*, 'Αφιέρωμα εἰς Γ. Χατζιδάκιν, σ. 87-99.

6. Στὸ ίδιο, σ. 13.

64. ἐ τονισμένο - ἀ τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο μπορεῖ νὰ σχηματισθῇ μόνο ἀπὸ τὸ τελικὸ τῆς προηγούμενης μὲ τὸ ἀρχικὸ τῆς ἐπόμενης, τοῦ τύπου ἀγαθὴ ἄνθρωπε, πονηρὸς ἀρχοντικός. Ἀν τὸ εἶταν μακρὸς (*η*) ἐπικρατοῦσε πάλι τὸ α: ἡ ἄρα - ἄρα. Στὸ δὴ αὐτεῖ μαρτυρεῖται καὶ δηῦτε.

Τὸ ὕδιο καὶ στὴ νεώτερῃ Ἑλληνικῇ: καλὲ ἄσε με, μωρὲ ἄμναλε κ.τ.δ. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἀντέχει στὴ γασμωδία καὶ παραδείγματα συναλοιφῆς εἶναι δυσεύρετα.

65. ε ἀτονο - ο ἀτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ ἔχουμε συνήθως συναίρεση σὲ οὐ: γένεος - γέροντος, Δημοσθένεος - Δημοσθένους, Κλεισθένεος - Κλεισθένους, νεομηρία - νουμηρία, καὶ στὴ μεταγενέστερη ἀπώλεια τοῦ ε: νεοσπάτα - νοσπιά. Γνωστὴ εἶναι καὶ ἡ ἔκθιψη τοῦ ε πρὸ τοῦ ο: πολὺς δὲ ὁρμαγάδης δρόσει. Πλ. Δ 449, ὃς γ' ὅχει Ἀριστοφ. Βάτρ. 25. Λόγοι μορφολογικῆς ὄμοιότητας ἐμπόδισαν τὴ συναίρεση στὰ δύναματα ποὺ λήγουν σὲ -εος: ἄθεος, ζάθεος, ἥθεος, ἔλεος κτλ.

Καὶ ἡ μεσαιωνικὴ προτιμᾶ τὴν ἀποβολὴν τοῦ ε καὶ μέσα στὴ λέξη: ν(ε)ωπός, χρ(ε)ωστῶ, θ(ε)ωρῶ, καὶ στὴ συνεκφορὰ δύο λέξεων: ἐσυνεργάσ(ε) δονδανὸς Συναξ. γαδ. 100, καὶ τότ(ε) ὥσταν μισέψη Σ. Σαγγ. Ἐρμην. 414, καὶ τότ(ε) δ φυλακάτορας στὸ ὕδιο Β. 292, ἐμπιῆκ(ε) δ κόσμος Μ. Σκλάβου, Συμφ. Κρήτ. 124 (Wagner), θέλω νὰ σ(ε) δνειδίσω Πουλολ. 83, βαρύνονταί σ(ε) δις ἀχρηστον Κομν. Ποίημα 366, νὰ σ(ε) ὠφελέσῃ στὸ ὕδιο 253, στὸ Φίλιππορθ' ὁρνίθι Διήγ. Ἀλεξ. 207 (D. Holton), Βιτσέντζος εἰν(αι) δ ποιητὴς Ἐρωτόκρ., σ(ε) δοζίει Θυσ. Ἀβρ. 229.

Στὴ Νεοελληνικὴ ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ ὑπερίσχυση τοῦ ο καὶ μέσα στὴ λέξη: μετ(ε)ωρίζομαι (= ἀστειένομαι), θ(ε)ωρῶ, χρ(ε)ωστῶ, ν(ε)ωπός, καὶ στὴ συνεκφορά: ψεύτισ' δ κόσμος, τί εἰν' δ ἄνθρωπος, ποὺ παρουσιάζεται συχνότερα σὲ ἴδιωματικά, ἴδιως ἔμμετρα κείμενα: νά' ν' ὀμπορός μου, μ' ὀφτὸν ἀρρί (Κρήτη), ἐσκούριαν' δ λαιμός μου, πέντ' ὀκ-κάρες, ν(ε)ωστά (Κύπρος), ξ(εβ)οτάρισμα, Θ(ε)ολό(γ)ος (Κῶς)¹, γρ(αι)οποιοβατίρα (Κρήτη)².

Στὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου ἔχουμε κράση σὲ ο: δός μ' ὀλίοι νερόν, θὰ καθίζει σ' ὀπίσ' μερέαν, ἐλάτ' ὀπίσ' ἐμοντ, ἔρχομ' ὀντάμαρ, ἐλάτ' ὀντάμαρ³.

Μὲ πολλὰ παραδείγματα ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἡ προφυλακτικὴ στένωση

1. Α. Καραναστάση, δ.π., σ. 40.

2. Γ. Παγκάλου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἴδιωματος τῆς Κρήτης, 1, 177.

3. Δ. Η. Οίκονομίδου, Γραμματική, σ. 73.

τοῦ ε σὲ ι: ἀναβαστῶ - ἀνε(β)οστῶ - ἀνῖστω (Κάλυμνος)¹ ἀνε(β)ολιάζω - ἀντιολιάζω (Κάρπαθος), ἀνε(γ)ορεύω - ἀνῖστρεύω (Θήρα), νῦνεύγω (Κῶς, Ρόδος), ἔορτὴ - ίορτὴ - γιορτὴ (κοινό), Θεοδόσης - Θῖοδόσης (Κῶς), σκε(ν)-οφύλακας - Σκηφύλακας, ἐπώνυμο (Κάρπαθος), χρεωφειλέτης - χρῖωφειλέτης (Απειρανθος).

Η χασμαδία διατηρεῖται σταν τὸ ε προέρχεται ἀπὸ ἄτονη ρηματική αὔξηση, ή δύοια στὸ ίδιωμα τῆς Ἀπειράνθου ἀποτελεῖ μορφολογική ἀναγκαιότητα: ἐ-ογδοντάρισα, ἐ-ορκίστηκα, ἐ-ορίσατε κτλ.

66. ε ἄτονο - ὁ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο παρουσιάζει ἀποσιώπηση τοῦ ἄτονου ε: ἐριεδὸς - ἐρινός, αἴθε ὅφελες - αἴθ' ὅφελες Ἰλ. Γ 40, ἐκ τῆς καρδίας μ' ὄντως φιλεῖς; Ἀριστοφ. Νεφ. 86, σέβομαι γ' ὥ πολυτίμητοι στὸ ἵδιο 293, πλὴν γ' σταν Βάτρ. 11, θαρρεῖτ' ὥ βροτοί Ἀριστοφ. Εἰρ. 286, εἴθ' ὥσπερ ἥμεῖς Ἀριστοφ. Ὁρ. 188. Τὸ ἵδιο καὶ στὴ μεσαιωνική: μ' δλονς τοὺς ἀρχοτάτους του Φλώρ. 1827 (ἐκδ. Ε. Κριαρᾶ), ξεῦρ' ὅσοι ἔλθοντι Ι. Πικατ. Ρίμα 138, μ' ὅποιον τρόπον Σ. Σαχλ. Γραφαὶ Β, 59, δλονς τοὺς ἐλευθέρωσε, χρ(ε)ωστες καὶ τοὺς φταισμένους Μ. Σκλάβου, Συμφ. Κρήτης 100, κάθ' ὥρα Θυσ. Ἀβρ. 180.

Ἐπίσης ή Νεοελληνικὴ ἀφανίζει τὸ ἄτονο ε μπροστὰ στὸ τονισμένο ὁ, τόσο μέσα στὴ λέξη: Θ(ε)όδωρος, μὲ δλα ταῦτα - μολαταῦτα, τῶν μετ(ε)ώρων - τὰ μέτωρα², σ' ὅλη τὴ γῆ, σ' ὅποιον θέλεις, μ' ὅποιον θέλεις, μέσα σ' ὥριο περιβόλι, κι δμως, κι δπως³, αὐτὸ εἰν' δλο.

Η ἔκθλιψη τοῦ τελικοῦ ἄτονου ε πρὸ τοῦ τονισμένου ἀρχικοῦ ὁ συναντᾶται περισσότερο στὰ ίδιώματα, καὶ ίδιως σὲ ἔμμετρα κείμενα: πού χ(ε) δμορφη γνωνίκα (Ικαρία), γρ(αι)όγα (Κρήτη), χρ(ε)ώνω (Κρήτη)⁴.

Σὲ συμπλέγματα ποὺ σχηματίστηκαν μετὰ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου ή μὲ τὴ συλλαβικὴ αὔξηση ή χασμαδία συνήθως ἀντέχει: ἐ(γ)ώ, ἐ-όρτσα, ἐ-δριζα, ἐ-όγισα, ἐ(γ)όρασα, ἀνεκριμένος είλμαι ὁ(γ)ώ (Απειρανθος)⁵.

Τέλος καὶ ή προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ε σὲ ι ἔχει κι ἐδῶ τὸ μερίδιο της:

1. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 32.

2. Γ. N. Χατζιδάκη, MNE 1, 215.

3. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸν Γ. N. Χατζιδάκη, MNE 1,90 ὁ σύνδεσμος κ(αὶ) δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται παράδειγμα νεώτερης ἔκθλιψης, γιατὶ μαρτυρεῖται σὲ πάλαι κείμενα: κ' ἑκατόν, κ' ὀπόταροι, χ' ἵππιδια, χ' ἴκετεύετε, χ' ὑπό.

4. Γ. Παγκάλου, δ.π., 1, 170.

5. N. H. Ανδριώτη, στὰ Mélanges Merlier 1, 8,

ἀνε(β)όστιο - ἀνιόστιο (Κάρπαθος) ἀνε(β)όλισμα - ἀνιόλιασμα (Κάρπαθος), βεβαιώνω - βεβιών-νω (Κῶς), βε(λ)όνι - βιόνι (Φάρασα), ἐ(γ)ὼ - ἵὼ (Κάρπαθος, Κύπρος, Ρόδος), θεός - θϊός (Κάρπαθος, Σύμη, Φάρασα, Χίος), κάθε ὥρα - καθιώρα (Ρόδος), χε(λ)ώνα - σιώνα (Φάρασα), ὥραιότατος - ὥριότατος (Καστελόριζο)¹.

67. ἐ τονισμένο - ο ἄτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνική, ὅταν τὸ ο ἤταν βραχύ, τὸ προϊὸν τῆς συναίρεσης ἤταν οὐ: ποιέομεν - ποιοῦμεν, φιλέομεν - φιλοῦμεν κτλ., ἐνῷ ὅταν τὸ ο ἤταν μακρὸ (ω), τὸ προϊὸν τῆς συναίρεσης ἤταν α: ἐθνέων - ἐθνῶν, γενέων - γενῶν, δρέων - δρῶν (ἀττ.) κτλ. Κι ἐδῶ δμως ἡ ἀνάγκη τῆς μορφολογικῆς ὄμαλότητας συνεκράτησε τὴ χασμαδία στὰ ὄντα ποὺ λήγουν σὲ -έος: ἀργαλέος, στναλέος, γηραλέος, νέος, χρέος κτλ.

"Οταν τὸ ο εἶναι μακρὸ (ω), στὴ συνεκφορὰ δυὸ λέξεων ἐκθλίβεται τὸ ε: δ γάθ' ὡς ἀνδρεῖος εἰ 'Αριστοφ. "Οορ. 91. "Οταν ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα ἔο ἔχει ἐκπέσει σύμφωνο, μένουν ἀσυναίρετα: δ(F)έ(j)ος - δέος, νέ(F)ος - νέος, πέ(σ)ος - πέος, ἡδέ(F)ος - ἡδέος, πλέ(F)ομεν - πλέομεν. Αὐτὸ γίνεται στὶς δισύλλαβες κυρίως λέξεις, γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴ συλλαβικὴ τους οἰκονομία.

Στὴ νεώτερῃ Ἑλληνική, καὶ περισσότερο στὰ ίδια ματα, τὸ σύμπλεγμα ἐ - ο συναιρεῖται μέσα στὴ λέξη σὲ ο: μετέωρα - μέτωρα, ἐξεχρέωσα - ἐξέχρωσα (Κρήτη)², λέ(γ)ω - λῶ (Ίμβρος, Κῶς, Μάνη³, Ρόδος⁴), κλαίομεν - κλόμε (Καλαβρία)⁵.

Στὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου ἀντὶ συναίρεση παρατηρεῖται τροπὴ τοῦ ο σὲ ἀνοιχτὸ ο: μεσαῖδες, νέδες, παλαῖδες, Ρωμαῖδες κτλ.⁶

Καὶ ἡ περίπτωση τῆς προφυλακτικῆς ἀνομίωσης τοῦ ἐ ἀντιτροσωπεύεται μὲ πολλὰ παραδείγματα: ἀναγκαῖον - ἀναγκίον (Κύπρος), ἀπολέ(γ)ω - ἀπολίω (Κῶς), ἀστερέωτος - ἀστερίωτος (Πόντος), Δικαῖος - Δικίος (Μάνη), κλαίω - κλίω (Κύπρος, Κῶς), λέ(γ)ω - λῶ (Κύπρος, Κῶς), παλαίω - παλίω (Κύπρος), Συμαῖος - Συμίος (Κάρπαθος), φρέαρ - φρέος - φρίος (Σύμη), φταίω - φτίω, φτιῶ (Κύπρος), χρέος - χρίος (Κῶς) κτλ.⁷

1. N. P. Andriotis, *La loi de prophylaxie*, σ. 32.

2. Γ. Παγκάλου, δ.π., σ. 170.

3. A. Mirambel, δ.π., σ. 130.

4. A. Tsopanakis, δ.π., σ. 48.

5. G. Rohlfs, *Hist. Grammatik*, σ. 46.

6. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματική*, σ. 37.

7. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 32.

68. ἐ τονισμένο - ὁ τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ τονισμένο ἐ ἐκθλίζεται πρὸ τοῦ τονισμένου ὁ, καὶ δ τόνος του ἀνεβαίνει στὴν προηγούμενη συλλαβή: εἰπὲ ὅπῃ ἔσχες - εἰφ' ὅπῃ ἔσχες Ὁδύσσ. i 279.

Στὴ μεσαιωνικὴ καὶ στὴ νέα Ἑλληνικὴ τὰ παραδείγματα τοῦ συμπλέγματος, ποὺ καὶ ἐδῶ μόνο ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνευρεθοῦν, δὲν παρουσιάζουν καμιὰ μορφὴ συναλοιφῆς: (i) δὲ ὅ,τι μπορεῖς, (εἰ)πὲ ὅ,τι θέλεις, βγὲ δταν θέλεις κτλ.

69. ἐ τονισμένο - ον ἄτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ ἡ παλαιὰ χασμωδία ἐξουδετερώθηκε μὲ ἀποσιώπηση τοῦ ε καὶ κατέβασμα τοῦ τόνου στὸ ον: ποιέουσι - ποιοῦσι, φιλέονσι - φιλοῦσι κτλ., καὶ διατηρήθηκε δταν ἀνάμεσα στὸ σύμπλεγμα ἐ - ον εἶχε ἀποβληθῆ σ ἡ F: πλέουσι, ζέουσι, ξέουσι, κλαίουσι, τοὺς νέους (γιατὶ κι αὐτὰ εἶχαν F καὶ δὲν συνακροῦσαν τὸ ἐ - ον). Στὴ συνεκφορὰ ἐκθλίζεται τὸ ε: τὸ οὐδ' οὐδὲν (= ἀπολύτως τίποτε) Πλάτ. Θεαίτ. 180A, τὰ δ' οὐδὲν (ἐνν. ἐστὶ) Εὔριπ. Ἐκ. 626.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ τονισμένο ἐ ἐκτοπίζει τὸ ον: κλαί(ον)ν σας οἱ ρύμες ἄμετρα καὶ τὰ στενὰ θρηνοῦσι Ε. Γεωργὶλ. Θανατ. Ρόδου 62. Τὸ ἵδιο καὶ στὴν κοινὴ Νεοελληνική: λέ(γ)ουν - λέν, καί(γ)ουν - καίν, πλέουν - πλέν. Τὸ νόθο ον, ποὺ προέρχεται ἀπὸ κώφωση τοῦ ἄτονου ο στὰ βρέεια ἰδιώματα, τὸ ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης τὸ τρέπει σὲ φωνῆν πολὺ σπάνιο στὴ Νεοελληνική, δηλ. σὲ γαλλικὸ u (γερμανικὸ ü): γέ(ρ)ος - γέους - γέῦς, γέροντας - γέοντας - γέῦdas, μέ(ρ)ος - μέους - μέῦς, νέος - νέους - νέῦς, χρέος - χρέους - χρέῦς, ξέ(ρ)ουμε - ξέουμ' - ξέῦμ', δέξημέ(ρ)ωτος - ἀξ' μέοντος - ἀξ' μέητονς κτλ. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ως μεταβατικὸς σταθμὸς πρὸς ἐκεῖνο τῆς Ποντιακῆς διαλέκτου, ὅπου τὸ ü τοῦτο κατέληξε σὲ ἀπλὸ i: τοῦ νέου - τὶ νέϊ, τοῦ παλαίου - τὶ παλαΐi, τοὺς γονέους - τὶ γονέϊς κτλ.

Στὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ μερικὰ ἰδιώματα διατήρησαν τὸ τονισμένο ε καὶ ἀποσιώπησαν τὸ ἄτονο ον: λέ(γ)ουσι - λέσι (Ρόδος), λέσιν (Κύπρος), καί(ον)-σι, κλαί(ον)σι (Ρόδος)¹. Στὶς περιπτώσεις ποὺ τὸ ον εἶναι νόθο, δηλ. προηλθε ἀπὸ τροπὴ τοῦ ἄτονου ο, τὸ ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης² τρέπει τὸ ον σὲ ü, καθὼς εἰδαμε ἔξετάζοντας τὸ σύμπλεγμα ἐ - ο (ἀρ. 67): νέος - νέους - νέῦς, γέ(ρ)ος - γέους - γέῦς κτλ.

1. A. Tsopanakis, δ.π., σ. 48.

2. N. P. Andriotis, De quelques faits phonétiques du dialecte moderne de Samothrace, Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ 6, 198.

Στὴ διάλεκτο τῆς Μπόβας τῆς Καλαβρίας¹ παρουσιάζεται κράση τοῦ ἐ-ον σὲ ο: κλαίουσι - κλάσι.

"Οταν δύμας καὶ τὰ δυὸ φωνήντα εἶναι χτονικά, ἡ ἀρχαία, ἡ μεσαιωνικὴ καὶ ἡ Νεοελληνικὴ παρουσιάζουν ἔκθλιψη τοῦ ε: σοῦ δ' οὐδὲ φορτιῶν 'Αριστοφ. Νεφ. 125, τοῦτό γ(ε) οὐκ ἐψεύσατο 'Αριστοφ. Ἐκκλ. 445, κ(αὶ) οὐδὲν στοχάζωνται ποτὲ Σαχλ. Γραφαὶ Β, 58, νεοελλ. μ(ὲ) οὐρά, σ(ὲ) οὐράνια.

70. ε ἄτονο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ μέσα στὴ λέξη ἔχουμε συναίρεση σὲ η, ἀν δὲν ἔξεπεσε ἐνδιάμεσο σ ḥ F: ἐ-ερώτων - ἡρώτων, ἐ-ερχόμην - ἡρχόμην, ἐ-ερεύνων - ἡρεύνων ατλ., καὶ συναίρεση σὲ νόθο διφθογγο ει, ἀν ἔξεπεσε σ ḥ F: ἐ-(F)εργαζόμην - εἰργαζόμην, ἐ-(σ)επόμην - εἴπόμην.

Στὴ συνεκφορὰ δύο λέξεων παρουσιάζεται κανονικὰ ἔκθλιψη τοῦ πρώτου ε: ὡς δτ' ἐν αἰγαλῷ Ἰλ. Δ 422, λίθουσσα μ' ἔξεπτες Σοφ. Ἀντιγ. 532, ἥκαλλ' ἔθωπεν' ἐκολάκεν' ἔξηπάτα 'Αριστοφ. Ἰππ. 48, τὴν τύχθ' ὅλην ἥλαννέ μ' ἐν τοῖς στρώμασιν 'Αριστοφ. Ἐκκλ. 39.

"Οταν τὸ πρῶτο ε ἦταν μακρὸ (η), ἀφαιρεῖται τὸ βραχὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπόμενης λέξης: η 'πίνοια, δήλη 'στὶν 'Αριστοφ. Λυσιστρ. 92. "Οταν ἡ μακρότητα ἀνήκει στὸ δεύτερο, ἔκθλιζεται τὸ προηγούμενο βραχὺ: οὐδέποθ' ἥμέρα γενίσεται 'Αριστοφ. Νεφ. 2.

Στὴ μεσαιωνικὴ κανονικὰ ἔκθλιζεται τὸ πρῶτο ε: καὶ σύρονν σ(ε) ἐκ τὸν τράχηλον Διήγ. τετραπ. 232 (Wagner), κ(αὶ) ἐγὼ θωρᾶς τὸ κάλλος σας Συναξ. γαδ. 27, κ(αὶ) ἐκεῖ παραβοσκίζετον στὸ ॥διο 9, δείχνει σ(ε) ἐγγαστρωμένη Φλώρ. 102 (ἔκδ. Ε. Κριαρᾶ), κ(αὶ) ἐγὼν νὰ σὲ ἐγκωμιάζω Πουλολ. 21, πλέον σ(ὲ) ἐσᾶς οὐ στρέφομαι Φλώρ. 1092.

'Η Νεοελληνικὴ παρουσιάζει ἀποβολὴ τοῦ ἐνὸς ε εἴτε μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἔκθλιψης: κ(αὶ) ἐγώ, μ(ὲ) ἐμέρα, σ(ὲ) ἐσέρα, ἐδῶ εἰμ(αὶ) ἐγώ, ἀπόψ(ε) ἐπέργονν ποταμοὺς (Κρήτη), Κύνοι(ε) ἐλέησον ('Ικαρία), η πέτρα ἐκεῖ ποὺ κάθετ(αὶ) ἐκεῖ μαλλιάζει ('Απειρανθος), εἴτε μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἀφαίρεσης: ἥρθε (ἐ)κεῖνος, καλὲ (ε)σεῖς, ἀνεκοιμένος εἰμαι (ἐγ)ῶ ('Απειρανθος), μὲ (ἐ)-φτὰ ('Αστυπάλαια). Μέσα στὴ λέξη τὰ δυὸ ε συναιροῦνται συχνὰ σὲ ἔνα: ἔλε(γ)ε - ἔλεε καὶ ἔλε (Μάνη)², ἔλε(γ)ες - ἔλεες, ἔκλαι(ε)ς, ἔκαι(ε)ς (Ρόδος)³.

Στὴν 'Απειρανθο, ὅπου ἡ ἄτονη συλλαβικὴ αὔξηση τῶν ρημάτων εἶναι

1. G. Rohlf, ὥ.π., σ. 46.

2. A. Mirambel, ὥ.π., σ. 129.

3. A. Tsopanakis, ὥ.π., σ. 40.

γενική, ἡ χαρμοδία τῶν δυὸς εἰς διατηρεῖται: ἐτοιμάζω - ἐ-ετοίμαζα, (γ)εροσέργω - ἐ-ερόσυρα, εὐκολοσκάφτω - ἐ-ευκολοσκάφτηκε κτλ.

71. ε ἄτονο - ἐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα ε - ἐ συναιροῦνται σὲ ή: ἐ-έλαυνον - ήλαυνον, ἐ-έθελον ήθελον. Στὴν αλητ. Κελεὰ διατηρεῖται τὸ τελικὸν -ἐ- γιὰ λόγους μορφολογικῆς σαφήνειας.

Στὴ μεσαιωνικὴ ἡ συνάντηση τῶν δυὸς ε παρατηρεῖται μόνο ἀνάμεσα σὲ δυὸς λέξεις, μὲν συνέπεια τὴν ἔκθλιψή τους τελικοῦ ε: νὰ μ(ἐ) ἔχῃ Πουλολ. 207, νὰ σ(ἐ) ἔχω Ἰμπέρ. 193, φρόνιμον νὰ σ(ἐ) ἔχοντας Α. Κομν. Ποίημα 159, γίνεται(αι) ἔξοικος στὸ ἵδιο 383, κ(αὶ) ἔπινεν Συναξ. γαδ. 164, τότ(ε) ἔλυσε τὸν δόκο του Σαχλ. Γραφαὶ B, 40.

Ἡ Νεοελληνικὴ ἀκολουθεῖ τὸν ἵδιο κανόνα καὶ μέσα στὴ λέξη: πεντ(ε)-έξι, καὶ ἀνάμεσα σὲ δυὸς λέξεις: μ(ἐ) ἔνα, μ(ἐ) ἔδειξε, τί μάρα σ(ε) ἔκαμε; σ(ἐ) ἔνα φιλὸς μαντίλι, γίνηκ(ε) ἔνας, ἔγνεσ(ε) ἔνα κονβαράκι (κοινά), ἀρ-βαίνω - ναΐν-ρω, κατε(β)αίνω - καταΐν-ρω (Ρόδος)¹.

Ἡ χαρμοδία διατηρεῖται δταν τὸ πρῶτο ε εἶναι ρηματικὴ αὔξηση: ἐ-έξε-χα, ἐ-(γ)έλασε, ἐ-(γ)ένταρ (Πόντος).

72. ἐ τονισμένο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὰ δυὸς αὐτὰ ε συναιροῦνται σὲ ει, ἀν ἀνάμεσά τους ἔξεπεσκαν παλαιὰ σ, j, F: ἐ-(σ)εχον - είχον, ἐ-(F)επον - είπον, τρέ(j)ες - τρεῖς (λεσβ. τρῆς), καὶ στὴ συνεκφορὰ δυὸς λέξεων ἔκθλιβεται τὸ πρῶτο ε: οὐδ(ἐ) ἐμάνθαρον, οὐδ(ἐ) ἐραστίς.

Οταν τὸ πρῶτο ε ἦταν μακρό (η), ἀφαιροῦνται τὸ δεύτερο: πεοὶ τοῦ ὄγρματος δὴ (ἐ)ντεῦθεν ἐλοιδορούμεθα 'Αριστοφ. Νερ. 62, δπως μὴ (ἐ)ρεῖς 'Αριστοφ. Βάτρ. 7, ποδατὴ δὴ (ἐ)στι χοῖρος; 'Αριστοφ. Αχ. 768, ḥ (ἐ)ξομῆ, δτε δὴ (ἐ)κεχήνη, μὴ (ἐ)πιτηρεῖν, δπως μὴ (ἐ)ν τοῖς τρίβωσι. "Οταν τὸ δεύτερο ε ἦταν μακρό, ἐπικρατοῦσε αὐτό: βιορέης - βιορῆς, φιλέητε - φιλῆτε. "Οταν καὶ τὰ δυὸς ἦταν μακρά, (ηή), συναιροῦνται σὲ ἔνα: ζήης - ζῆς.

Στὴ Νεοελληνική, μέσα στὴ λέξη ἐπικρατεῖ τὸ τονισμένο ἐ: λέ(γ)ετε - λέτε, καί(ε)τε - καῖτε, κλαί(ε)τε - κλαῖτε (κοινά), αἱ(γ)ες - αἱς (Ρόδος)², ἀμυγδαλέ(ε)ς (Κάρπαθος)³, ἐλαῖες - ἐλαῖ, παλαῖες - παλαῖ, φωλέες - φωλᾶ⁴ ('Απουλία)⁴.

1. A. Tsopanakis, σ. 40.

2. Στὸ ἵδιο.

3. K. Μηνᾶ, δ.π., σ. 41.

4. G. Rohlfis, δ.π., σ. 46.

Στὴν Ἀπείρανθο ἡ μορφολογικὴ δύναμη τῆς ἀτονῆς αὔξησης ἐκθλίβει καὶ τὸ προηγούμενο τονισμένο ἔ: καλ(ὲ) ἐκαλοζύνασά το.

73. ἐ τονισμένο - ἐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ὅταν συναντηθοῦν δυὸς μακρὰς ε (η - ει) ὑπερισχύει τὸ πρῶτο: χρῆ εἶναι - χρῆναι. Τὸ διό καὶ ὅταν τὸ δεύτερο εἶναι βροχύ: εἰ μισθόν γε μὴ (ἢ) φερεται.

Στὴ νεώτερῃ Ἑλληνικῇ συνηθέστερη εἶναι ἡ διατήρηση καὶ τῶν δυὸς τονισμένων ἔ: καλὲ ἔλα, βγὲ ἔξω, πιὲ ἔνα κτλ.

74. ε ἀτονο - ι ἀτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ ἡ συνάντηση τῶν φωνηέντων τούτων ἔγινε μὲ ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου, συνήθως παλαιοῦ σ τὶς δοτικὲς τῶν θεμάτων σὲ -σ: γένεσ-ι - γένει, ἔθνεσ-ι - ἔθνει, Σωκράτεσ-ι - Σωκράτει, καὶ προφερόταν ἀρχικὰ ὡς ε - ι¹. Ἀργότερα πῆρε τὴν προφορὰ τοῦ μακροῦ στενοῦ ε, ὥσπου στὰ χρόνια τῆς Κοινῆς ταυτίστηκε μὲ τὸ ι.

Στὴ μεσαιωνικὴ κανονικὰ ἐκθλίβεται τὸ ε: βλάπτονται οἱ μὴ ἀκούοντες Κοιν. Ποίημα 186, κ(αὶ) ἡμέες Συναξ. γαδ. 15, κάθ(ε) ἡμέραν Πουλολ. 301, οὐ ποτ(ε) ἡμέραν θεωρεῖς Διήγ. τετρ. 241, καὶ ὡς τὸ εἰδ(ε) ἡ μανίτσα τον Ξενιτ. 270, τηρεῖται(αι) ἡ παρθενιά μον Διήγ. Ἀπολλ. 742. Σπανιότερη εἶναι ἡ ἀφαίρεση τοῦ ι: νὰ μὴ μὲ (ι)δοῦν Ξενιτ. 270, νὰ μὲ (ει)πῆς Σαχλ. Γραφαὶ B, 82, ὁ ἐλε(ει)ηρὸς Διήγ. Ἀλεξ. 42 (D. Holton).

Ἡ Νεοελληνικὴ ἐπίσης προτιμᾶ τὴν ἐκθλιψή τοῦ τελικοῦ ἀτονού ε: μαράζιασ(ε) ἡ καρδούλα μον, ξεπλανᾶται(αι) ἡ γορά, τό μαθ(ε) ἡ μάνα τοῦ ἡλιοῦ, βραρέθηκ(ε) ἡ καρδούλα μον, μπιζέρισ(ε) ἡ ψυχή μον, ποῦ εἰν(αι) ἡ πρώτη σ' ἐμορφάδα; ξέρ' ἡ πάπια ποῦ ν(αι) ἡ λίμνη (κοινά), ἐμαύρισ(ε) ἡ καρδούλα μον, ἐκρύνα(ε) ἡ καρδιά μον (Κρήτη), ηρτ(ε) ἡ ὥρα (Καλαβρία). Στὴν Ἀπείρανθο ἡ ἀτονη συλλαβικὴ αὔξηση τοῦ ρήματος, ὅπως εἰδαμε καὶ πρὶν ἀπὸ ἄλλα ἀρχικὰ φωνήεντα, δημιουργεῖ κι ἐδῶ χασμωδία: ἐ-υπόφερα, ἐ-υστεροήθηκα, ἐ-ησύχασα κ.τ.δ.². Στὸ διό διώματα τὸ ι διατηρεῖται μέσα στὴ λέξη ὅταν ἀνήκει στὴν παραγωγικὴ κατάληξη -ικός: ἐλεϊκό (= ἐλεημοσύνη).

75. ε ἀτονο - ι τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ τὸ ε τῆς συλλαβικῆς αὔξησης τῶν ρημάτων ποὺ

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα² 1, 107.

2. Ν. Π. Ἀνδριώτη στὰ Mélanges Merlier 1,8.

ἀρχιζαν μὲ i συναιροῦνταν σὲ μακρὸ i: ἐ-ἴδρον - ἰδρον, ἐ-ἰσχνον - ἵσχνον κτλ. 'Ανάμεσα σὲ δυὸ λέξεις τὸ ὅτον ε ἐκθλιβόταν: φέρ(ε) ἴδω τί ὀφείλω 'Αριστοφ. Νεφ. 21, ἔλθ(ε) ἵνα κλάγη στὸ ἴδιο 58, ἵνα μὴ μ(ἐ) ἴδῃ 'Αριστοφ. Εἰρ. 30, οὐδέποτε γ(ε) ἵσχει θύρᾳ 'Αριστοφ. Αχ. 127.

Καὶ στὴ μεσαιωνικὴ κανονικὰ ἐκθλιβεται τὸ e: σ(ἐ) ηὔραμεν Συναξ. γαδ. 12, νὰ σ(ἐ) εἴπω Βίος σοφ. γέρ. 715 (Wagner), οὕτ(ε) ἥλιον ἐβλέπεις Διήγ. τετραπ. 241, πῶς ἐτόλμησας κ(αὶ) ἥμπεις εἰς περιβόλιν; Βέλθανδρ. 951 (ἔκδ. E. Κριαρᾶ), μ(ἐ) εἴχετε πουλημένον Χούμνου, Κοσμογέν. 1934. Μαρτυρεῖται ὄμως καὶ ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου i: σὲ (ἢ)θελα φάγει Διήγ. τετρ. 145, ἃς σέ'χα στὸ παλάτι μον Χούμνου, Κοσμογέν. 1858 (ἔκδ. Γ. Μέγα), πέντε 'δαν Διήγ. 'Αλεξ. 951 (D. Holton), σέ'χε στὸ κρεβάτι στὸ ἴδιο 285.

'Η κοινὴ Νεοελληνικὴ συνεχίζει τὴ μεσαιωνικὴ: μ(ἐ) εἰχεις, μ(ἐ) εἰδεις, σ(ἐ) εἰδα, κ(αὶ) ὑστερα, ξ(ε)-εἴπα. Πολλὰ ὄμως ἰδιώματα προτιμοῦν τὴν ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου i: νὰ σέ (ει)χα, πέντε (ει)ναι ('Αστυπάλ.), μέσ' τὴν καρδιά μον σέ (ει)χα, δὲ μέ (ἢ)φηκες (Κρήτη), τὴν ὥρα ποὺ σέ (ει)δα, ἐπόψε (ἢ)βαλεν ἀέρα, εἴπεις ξέ-πεις ('Απειρανθος), τίρε (ει)δε τσαὶ τήνε 'γάπτησε (Πάτμος¹), σέ (ει)χε, σέ (ει)δε, τὸ παι(δ)ίν μον - τὸ παιύ μον (Ρόδος²), Παρασκευὴ - Παρασκή (Χάλκη), μέ (ει)δε, σέ (ει)δε (Κῶς). 'Αλλὰ καὶ στὰ ἰδιώματα αὐτὰ ἡ ἐκθλιψη τοῦ ε δὲν εἶναι ἄγνωστη: στερεύονται ἥλιον - στερεύκουνται (ει) ἥλισον ('Αστυπάλ.), σ(ἐ) εἴνορος (= σὲ ένδες) (Πόντος).

76. ἐ τονισμένο - i ὅτον

Στὴν ἀρχαία 'Ελληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο σχηματίστηκε σὲ πολὺ παλαιὰ ἐποχὴ μὲ ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου σ καὶ F: ἐ-Φιδον - εἴδον, εὐγενέσ-ι - εὐγενεῖ κ.τ.δ., καὶ προφερόταν ὡς γνήσια δίφθογγος εῖ, ἀργότερα ὡς μακρὸ κλειστὸ ε καὶ τέλος ὡς i.

Στὴ μεσαιωνικὴ μέσα στὴ λέξη χάνεται τὸ ὅτον i: καὶ λέ(ει) τον τὴν αἰτία Χούμνου, Κοσμογ. 784 (ἔκδ. Γ. Μέγα), (ἐ)βραί(ι)κα στὸ ἴδιο 2028, ἐνῶ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις ἐκθλιβεται τὸ τονισμένο ἐ: οὐδ(ε) εἰς αὐλὴν ἐμπαίνεις Διήγ. τετρ. 224.

Στὴ Νεοελληνικὴ ὑπερίσχυσε τὸ τονισμένο ε: λέ(γ)εις - λές, καὶ(ει)ς, κλαί(ει)ς, φταί(ει)ς (κοινά)³, λέ(ει) ('Απειρανθος, Ιμβρος, Κῶς⁴, Ρόδος

1. Λαογραφia 16, 159.

2. A. Tsopanakis, δ.π., σ. 48.

3. Γ. N. Χατζιδάκη, MNE 1, 242.

4. A. Καραναστάση, δ.π., σ. 40, K. Μηνᾶ, δ.π., σ. 44.

κ.ά.), ρωμαί(ι)κα, Ὁβραι(ι)σσα, ἀφέντης - ἀφέ(δ)ης - ἀφές, Παντελέημων - Ιαδελές (Κάρπαθος)¹.

Τὸ ἄτονο i διατηρήθηκε στὴν κατάληξη -(έ)ινος: καφέ-ινος, ροδέ-ινος, συκέ-ινος, πετρό-(έ)ινος, σιδερό-(έ)ινος κ.τ.δ., ποὺ ἐπικράτησε στὴν κοινὴ Νεο-ελληνικὴ μὲ τὴ μορφὴ -ένιος: καρένιος, πετρένιος, σιδερένιος κτλ.

77. ἐ τονισμένο - i τονισμένο

Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο μπορεῖ νὰ σχηματισθῇ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα γενικὰ μόνο στὴ συνεκφορὰ δυὸ λέξεων, ἀπὸ τὸ τελικὸ τῆς πρώτης καὶ τὸ ἀρχικὸ τῆς δεύτερης, καὶ δὲν παρουσιάζει συνήθως καμιὰ μορφὴ συναλοιφῆς: ποτὲ īσως, οὐδὲ īχρος, μωρὲ εἰδες; κτλ.

78. ε ἄτονο - ou ἄτονο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο συναντᾶται ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις καὶ εἶναι ἄλλοτε ἀνεκτό: εἰχε οὐράν, καὶ ἄλλοτε διακόπτεται ἀπὸ τὸ εὐφωνικὸ -ν: ἔλεγεν οὐδέν, εἰχεν οὐσίαν. "Εκθλιψὴ τοῦ ε μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὅτι παρουσιάζεται στά: καταβαίνειν δ' οὐ σχολὴ Ἀριστοφ. Ἀχ. 409, ἀπεριερεῖν τοί μ' ὑποψαλάσσετε Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 84.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ ἄτονο ε συνήθως ἐκθλίβεται καὶ πρὸ τοῦ ου: τίποτ(ε)

οὐκ ἔφερεν Α. Κομν. Ποίημα 139, δ πλοῦτος δ(έ) οὐ προσμένει στὸ ἕδιο 289.

Ἡ Νεοελληνικὴ ἐκθλίβει κάποτε τὸ ε: σ(έ) οὐρανό, συνηθέστερα ὄμως, γιὰ σαφήνεια, διατηρεῖ τὴ χασμαδία: μὲ οὐρά, σὲ οὐρά, μὲ οὐρλιαχτά, εἶναι οὐδέτερος κτλ. Μέσα στὴ λέξη τὰ δυὸ φωνήντα διατηροῦνται σὲ ίδιωματα ποὺ ἀποβάλλουν ἐνδιάμεσα σύμφωνα: ρε(γ)ουλάρω (Ἀπείρανθος), ἢ ἀναπτύσσουν ἐ- πρὶν ἀπὸ ἀρχικὸ ου: ἐουτός (Ἀπείρανθος).

79. ε ἄτονο - ou τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ συμπλέγματος συναντοῦμε μὲ παλαιὸ ου ποὺ γραφόταν ώς υ: ἐν, εν, γραφεύς, ποὺ ἀρχικὰ προφερόταν ώς ἐού. Στὴ συνεκφορὰ δυὸ λέξεων τὸ ε ἐκθλίβεται: μέρος γ' ἡμῶν ὁρᾶτ' οὕπω τὸ μυριοστὸν Ἀριστοφ. Λυσ. 355, οὐ προαγωγοὺς κατέδειξ' οὗτος; στὸ ἕδιο Βάτρ. 1079. Ἐπίσης ἔχουμε παραδείγματα μὲ μακρὸ ε καὶ υ (ην), ποὺ προφέρονταν ώς ἐού: γρηῆς, τηῆς. Ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις τὸ σύμπλεγμα

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, δ.π. 1, 418.

η - οὐ ἀλλοτε συναιροῦνταν σὲ ω: μὴ οὖν; - μῶν; καὶ ἀλλοτε ἀπέβαλλε τὸ η: μὴ δ(η) οὔτες.

Στὴ Νεοελληνικὴ τὸ συναντοῦμε σπάνια: τὰ πλεούμενα, καὶ οὕτε, καὶ οὐδηλαῖς, καὶ κάποτε μετὰ τὴν ἀποβολὴν ἀρχικοῦ συμφώνου: ἔχοντες (γ) ούρα (Ἀπειρανθος).

80. ἐ τονισμένο - οὐ τονισμένο

Τὸ σύμπλεγμα αὐτό, ποὺ μόνο στὴ συνεκφορὰ δυὸ λέξεων μπορεῖ νὰ συναντηθῇ, τὰ δυὸ φωνήντα διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους.

Ε'. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΜΕ ΠΡΩΤΟ ΦΩΝΗΝ ΤΟ Ι

81. ι ἄτονο - α ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο συναντᾶται συχνὰ καὶ μέσα στὴ λέξῃ ἴαρός, ἵατρός, μιαρός κτλ., στὰ θηλυκὰ ὄντα ποὺ λήγουν σὲ -α μὲ προηγούμενη γνήσια διέφθογγο αι, ει, οι: λύγαια, ἄδεια, εἴνοια κτλ., καθὼς καὶ στὸν πληθυντικὸν τῶν οὐδετέρων σὲ -ιοι: ἀγώγια, ἀμπέλια, ἀκάτια, φρεάτια καὶ πλῆθος ἄλλα. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις δὲν παρουσιάζεται κανένα φαινόμενο συναλοιφῆς. Τὸ ι τῆς δοτικῆς τῆς διφθόγγου αι (ποὺ ἀργότερα δνομάστηκε ὑπογεγραμμένη) ἀποσιωπήθηκε στὴν Ἀττικὴ διάλεκτο, ὅταν τὸ φωνῆν ποὺ προηγοῦνταν ἔπαθε κράση μὲ τὸ ἀρχικὸ τῆς ἐπόμενης: τρίτημέρη, τύχαγαθῆ, τάγορα¹. "Ἐκθλιψθε τοῦ τελικοῦ -ι ποὺν ἀπὸ α παρατηροῦμε στὰ χερσὶ δαμέντ(ι) Ἀχιλῆος" Ιλ. Π 854, θ(ι) ἀντιβολῶ σε Ἀριστοφ. Νεφ. 110, τέττιγες ... ἀδουσ(ι), Ἀθηναῖοι δ' ἀεὶ Ἀριστοφ. "Οορ. 40, η γραῦς ἐπεστ(ι) ἀνωτάτῳ Ἀριστοφ. Ηλοῦτ. 1207.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρατηρεῖται ή ἀποσιώπηση τοῦ ι πρὸ τοῦ α: σαγόνιον, λοῖσθ(ι)α ἀπηρυθρασμένως, ἐγεννήθ(η) Ἀλέξανδρος Διῆγ. Ἀλεξ. 230 (D. Holton).

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ τὸ ι ἔπαθε συνίζηση καὶ τράπηκε σὲ σύμφωνο ἥταν προηγοῦνταν ἡχερὸ σύμφωνο: δυάρι - δյάρι, ψάρια - ψάρια, γαλάζια, σὲ οὐρανικὸ ἥταν προηγοῦνταν ἔφωνο σύμφωνο: πάπχα, βοήθχα, σπίτχα, σὲ οὐρανικὸ ὥταν προηγοῦνταν μ: καλάμνα, λάμνα, σουσάμνα καὶ ἀποσιωπήθηκε ὅταν προηγοῦνταν λ ἢ ν: βόλα, κοχύλα, βαλάνα, δελφίνα².

1. Γ. N. Χατζιδάκη, *Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα* 1, 279, M. Lejeune, *Traité de phonétique grecque*.

2. Μ. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ*, σ. 73.

Πολὺ μεγαλύτερη ποικιλία παρουσιάζουν τὰ ἀποτελέσματα τῆς συνίζησης στὰ τοπικὰ ἰδιώματα τῆς Νεοελληνικῆς: Ἐλλοῦ τὸ ι χάνεται σὲ μεγαλύτερη ἔκταση: ἵδ(ι)α, ποτίζ(ι)α, ἵσ(ι)α, δ(ι)ακόσ(ι)α, καρπούζ(ι)α, γαλάζ(ι)α (Μάνη)¹, μεσ(ι)ακός, παπούτσ(ι)α ('Απείρανθος), ἀλλοῦ τὸ ι ἐνώνεται μὲ τὸ ἑπόμενο α σὲ ἄ: δημάτια - δημάτᾳ, δηφύδᾳ, δησπίτᾳ, χέρα, δᾶβαίνω² (Πόντος), ἀλλοῦ τρέπεται ἀπὸ ἥ σὲ οὐρανικὸ ἁ: ἀλίθια, ἀμμάδικα, προμούθικα, (Κύπρος), ἵσκα, κεράσκα (Καστελόριζο), σπίθικα ('Ικαρία)³, καλάθικα, πκάνω (Κῶς), ἥ οὐρανικὸ ὁ (κοντὰ σὲ ἡχερό σύμφωνο): ἀπίδη, δαχτυλίδη, καρύδη, ταξίδη (Κῶς)⁴. Ἐπίσης σὲ ζ: παληκάζα, χέρζα, (Κάρπαθος⁵, Σκύρος), καὶ σὲ οὐρανικὸ σ (κοντὰ σὲ ἄηχα σύμφωνα): ἐλάφσα, σκούφσα, χρονσάφσα (Κῶς)⁶.

Στὴ συνεκφορὰ δυὸ λέξεων τὸ ἀτονο ι συχνὰ ἐκθλίβεται: δ,τ(ι) ἀκούω, μιὰ ξέν(η) ἀδερφὴ ('Αρκαδία), δὲ βγαίνοντα νομάτ(οι) ἀμπρός τση, Θεὸς νὰ σὲ φυλά(η) ἀ' τ' ἄδικο ('Απείρανθος), εϊκοσ(ι) ἀθρώποντος (Κύπρος), τὴν κόρ(η) ἀπ' ἀγκαλιάζεσαι, τὴν κλίν(η) ἀπὸν κοιμᾶσαι, πάλ(ι) ἀντριωμένος εἶναι (Κρήτη), νὰ σύρῃ ἀτο, κὶ σύρεται, νὰ χάν(η) ἀτο, κὶ χάται (Πόντος).

Κι ἐδῶ ἡ Ποντιακὴ διάλεκτος ἐνώνει τὸ σύμπλεγμα τοῦτο (ὅπως καὶ μέσα στὴ λέξη) σὲ ἄ: ἔμπροι ἀτοῦ - ἔμπράτον, κλαίει ἀτεν - κλαίάτεν, ἥ κάλη ἀτ' - ἥ κάλλατ', παιδεύει ἀτεν - παδεύάτεν χωρίζ(ει) ἀτς - χωρίζάτς κτλ.⁷.

82. ι ἀτονο - ἄ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ ἀτονο ι διατηροῦνταν πρὸ τοῦ τονισμένου ἄ καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης: ἴάλεμος, ἴάλλω, ἴάπτω, Ἰάσων, ἴάχω κτλ. καὶ στὸ τέλος: ἴωνιά, καλιά, παιδιά, σκοπιά, σκιά, τροχιά, μιᾶς, ἀκόμα καὶ ὅταν ἀνῆκε σὲ προηγούμενη δίφθογγο: ἀραιά, λαιά, παλαιά, ζειά, παρειά, ἥ στὴν πρόθεση μέχρι: μέχρι ἀν καταστήσῃ τοὺς "Ἑλληνας εἰς Ἰωνίαν Θεν. Ἀν. 1, 4, 13.

Στὴ συνεκφορὰ χάνεται τὸ ι ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήντα, ὅπως καὶ στὴν ἀμέσως προηγούμενη περίπτωση: τῇ ἀγορᾶι - τὰγορᾶι, εἰ ἀν - ἐὰν - ἥν, κατὰ τῶν πετρῶν ἡμᾶς ἔτ' ἔξεις 'Αριστοφ. "Ορν. 20, ἔστι ἄ - ἔσθ' ἄ 'Αριστοφ. 'Αχ. 314.

1. A. Mirambel, δ.π., σ. 88.
2. Λ. Η. Οἰκονομίδου, Γραμματική, σ. 32.
3. Χ. Πλαντελίδου, Φωνητική, σ. 9.
4. Α. Καραναστάση, δ.π., σ. 44 κ.έ.
5. Κ. Μηνᾶ, δ.π., σ. 61.
6. Α. Καραναστάση, δ.π., σ. 45.
7. Δ. Η. Οἰκονομίδου, δ.π., σ. 33 καὶ 75.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρουσιάζονται δλίγα παραδείγματα ἀποβολῆς τοῦ ι: σ(ι)άλιο(ν), ψ(ι)άθιοι - ψαθίν, Ἀδρ(ι)άνης, ἐγγιστ(ι)άριοι, μην(ι)αῖος, διμην(ι)αῖος, τομην(ι)αῖος κτλ.¹.

Στὴ Νεοελληνικὴ ἡ τύχη του ι στὸ σύμπλεγμα ι - ἄ παρουσιάζει ποικιλία ἀντίστοιχη μὲ ἑκείνη ποὺ εἴδαμε στὴν ἀμέσως προηγούμενη περίπτωση τοῦ ι - α: Καὶ εἶναι τὰ παραδείγματα τῶν φαινομένων πολλά, γιατὶ στὰ παλαιὰ συμπλέγματα ι - ἄ ἥρθαν νὰ προστεθοῦν καὶ νεώτερα ποὺ σχηματίστηκαν ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα ι - α μὲ κατέβασμα τοῦ τόνου στὸ α, καὶ ἀπὸ τὰ συμπλέγματα ε - ἄ καὶ ἔ - α ποὺ μὲ τὸ νόμο τῆς προφύλαξης ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς συναίρεσης ἔγιναν ι - ἄ καὶ ἔ - α, ἀντίστοιχα.

Καὶ πρῶτα ἀς παρατηρηθῆ ὅτι στὴν κοινὴ τὸ ι διατηρεῖ τὴ συλλαβικὴ αὐτοτέλεια του πρὸ τοῦ ἄ ὅταν προηγοῦνται δύο σύμφωνα: Ἀντριᾶς, ἀποκριᾶ, κοριᾶς, γριᾶ, τριᾶρι, κοινάρι, κροιάρι (= πλοιάριον), ξινάλη κτλ., ἐνῶ μερικὰ ἰδιώματα, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴ συνίζηση, ἀνέπτυξαν εὐφωνικό j: Ἀντριάς, κοριάς, πετριά.

Συνηθέστερη δύμας εἶναι ἡ συνίζηση μὲ διάφορες κατὰ τόπους μορφές. Στὴν κοινὴ τὸ ι γίνεται σύμφωνο j ὅταν προηγεῖται ἥχερδ σύμφωνο: βιά, παιδιά, βιντιά, κεριά, καὶ οὐρανικὸ ἥ ὅταν προηγεῖται ἄφωνο σύμφωνο: βαθχά, πχά, κρασχά, πλατχά, καοφχά. Τρέπεται σὲ οὐρανικὸ ἥ ὅταν προηγεῖται μ: μνά, ζημνά, καὶ χάνεται, ἀφοῦ πρῶτα τρέψῃ σὲ οὐρανικὰ τὰ προηγούμενα σύμφωνα κ, γ, χ, λ, ν: κακά, πλαγά, παχά, νά, γειτονά, παλά, πονλά.

Τπάρχουν δύμας καὶ ἰδιώματα ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν τὸν παραπάνω κανόνα, ἀλλὰ ἀποσιωποῦν τὸ ι καὶ ὕστερα ἀπὸ τὰ σύμφωνα ζ, σ, (ξ, ψ,) ρ: βινά, ἐκκλησά, μοναξά, κλεψά, γρά, μερά (Α. Κρήτη², Κάρπαθος³, Κυκλαδες, Μάνη⁴, Μελένικο κ.ά.).

Στὰ ἰδιώματα τῆς Κύπρου⁵, Ἰκαρίας, Καστελορίζου, Κῶ⁶, Νισύρου κ.ά. τὸ ι τρέπεται ἀπὸ j σὲ οὐρανικὸ ἥ: ἀδκάνω, βαθκά, καδκά, ἐκκλησκά, κρασκά, νοθκά, φωδκά, παιδκά. Στὴν Κῶ τὸ ἥ τοῦτο γίνεται ὁ κοντὰ σὲ ἥχερδ σύμφωνο: καρδγά, κιλυργά, χωργά⁷. Ἀπὸ τὴν Κάρπαθο μαρτυρεῖται καὶ τροπὴ τοῦ ι σὲ ζ: βιζάζομαι⁸, καὶ σὲ τσ καὶ τζ μὲ τροπὴ τοῦ προηγουμένου π σὲ

1. S. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, σ. 32, 34 καὶ 36.

2. Γ. Παγκάλου, *Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης*, 1, 171 κ.έ.

3. Κ. Μηνᾶ, δ.π., σ. 63.

4. A. Mirambel, δ.π., σ. 88.

5. X. Παντελίδου, δ.π., σ. 9 κ.έ.

6. A. Καραναστάση, δ.π., σ. 44.

7. Στὸ ίδιο, σ. 44 καὶ 46.

8. Κ. Μηνᾶ, δ.π., σ. 59.

*μ: μαλλιά - μαλτζά, ποιά - μτσά, σηπιά - σημτσά*¹.

Τὰ συμπλέγματα *ι - á* ὅπου τὸ *ι* προέρχεται ἀπὸ προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ *ε*, μένουν ἀναλλοίωτα: *άρε(β)άζω - ἀνιάζω, ἄνε(β)άτης - ἀνιάτης, γε(λ)άω - γιάγω, λε(γ)άμενος - λιάμενος, στε(γ)άδι - στιάδι, Φλε(β)άρης - Φλιάρης, ψε(γ)άδι - ψιάδι κτλ.*². Πρβ. σύμπλεγμα *ε - á*.

Μερικὰ ἰδιώματα διατήρησαν τὴν συλλαβικὴ οἰκονομία τοῦ συμπλέγματος *ι - á* ἀναπτύσσοντας ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα ἐν *j*: *γριά, κουροιά, κοι-
άς, κριγάδα, μονροφιά, νιφροιά, πιτροιά*³.

83. ἡ τονισμένο - α ἀτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ τονισμένο ἡ διατηροῦνταν πρὸς ἀπὸ τὸ ἄτονο *α* καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης: *ἴαμα, ίαμβος, ίασις, ίασπις, καὶ στὸ τέλος: ἑργα-
σία, εἰκασία, κατηγορία, ἀσχολία, πληθ. οὐδ. ἔρβδία, παιδία, δελτία κτλ.* Ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος στὴ δίφθογγο αἱ τὸ ἀπέβαλλε ἀν ἀκολουθῶς α: *ἔλαια -
ἔλάα, Ἀθηραία - Ἀθηρά - Ἀθηρᾶ.* Στὴ συνεκφορὰ τὸ τελικὸν *ι* ἐκθλιβόταν: *τρέχω π' ἀφύας Ἀφιστοφ.* *"Ορν.* 77.

Ἐπίσης ἡ μεσαιωνικὴ διατήρησε τὸ σύμπλεγμα *ι - α* ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀρχισε νὰ δρᾶ ἡ συνίζηση. Στὴ νέα Ἑλληνικὴ πολλὰ ἰδιώματα τὸ κράτησαν ἀσυνίζητο: *καρδία, λαλία, μυρωδία, ποία, πληθ. οὐδ. κρασία, μαλλία, παιδία
κτλ.* (*Ἀθήνα παλαιότ., Αἴγινα, Ἀπουλία, Εὔβοια, Ζάκυνθος, Καλαβρία, Καπ-
παδοκία, Κάρπαθος, Κεφαλληνία, Μάνη, Πόντος, Χίος κ.ά.*)⁴.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ἐπικράτησε ἡ συνίζηση μὲ κατέβασμα τοῦ πό-
νου στὸ *α* καὶ τροπὴ τοῦ *ι* σὲ σύμφωνο ὑπὸ τὶς ἔδιες συνθῆκες ποὺ εἴδαμε στὸ σύμπλεγμα *ι - á*.

Τὰ νεώτερα συμπλέγματα *ι - α*, ὅπου τὸ *ι* προέρχεται ἀπὸ προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ *έ - α*, διατηροῦνται ἀσυνίζητα: *βαφέας - βαφίας, μέ(γ)ας - μίας,
μέ(ρ)α - μία, ἀγέ(ρ)ας - ἀγίας, φλέ(β)α - φλία, φρέαρ - φρία, ἐκτὸς ἀπὸ
λίγα ποὺ ἔγιναν κοινά: ἀραιά - ἀράία - ἀριά, γραιά - γρία - γριά, κρέας -
κριάς - κριάς, μακρέα - μακρία - μακριά, ὠραιά - ὠράία - ὠριά*⁵.

Σὲ μερικὰ ἰδιώματα τὸ σύμπλεγμα *ι - α*, γιὰ νὰ διασώσῃ τὴν συλλαβικὴ

1. K. Μηνᾶ, δ.π., σ. 61.

2. N. P. Andriotis, δ.π., σ. 26 κ.έ.

3. A. A. Παπαδοπούλου, *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 36.

4. N. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, σ. 280,
Γ. N. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 332 κ.έ., τοῦ ἰδιου στὴν *Ἀθηρᾶ* 42, 109 κ.έ. Δ. Βαγιακάκου,
στὸ *ΑΠ* 21, 34 κ.έ.

5. N. P. Andriotis, *La loi de prophylaxie*, σ. 25.

οἰκονομία του, κατέφυγε στὴν ἀνάπτυξη εὐφωνικοῦ *j*: *Μαρία, Σοφία, τρία,* χρεία κτλ.¹.

Στὸ ἰδίωμα τῆς Ἀπειράνθου τὸ τελικὸ τονισμένο οἱ γάνται στὴν συνεκφορὰ ἀκολουθεῖ λέξη μὲ ἀρχικὸ ἄτονο α: ὅποιος σὲ δ(ῆ) ἀγαπᾶ σε, ἐσ(ὸ) ἀρφανὴ καὶ ἐ(ῶ) ἀρφανός, τώρα σ(ὸ) ἀξαροίεις νὰ πάς, λ(γ)οστ(οὶ) ἀθρῶποι, ἀπὸ τσ(οὶ) ἀθρῶποι εντ(οὶ) ἀνεμένεις καλός; Ήὰ τρελαθ(ῆ) ἀπὸ τὴν χαρά τζη κτλ.

Στὸ ἰδίωμα τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Α. Θράκης συναντοῦμε καὶ ἀφομοίωση τοῦ ἡ ἀπὸ τὸ α στὴ φράση τί θὰ τὸ κάρω; - τάα τὸ κάρω;²

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο παρουσιάζεται κράση τοῦ συμπλέγματος ἡ - α σὲ ἡ: μὴ ἀκούς αὐτὸν - μᾶκονς ἀτον, μὴ ἀνοίγεις αὐτὸν - μᾶροις ἀτον, μὴ ἀνοίγεσαι - μᾶροίεσαι, μὴ ἀγαπᾶς αὐτὸν - μᾶγαλᾶς ἀτον, μᾶγόδασες (= ἡς μὴ ἀγόραξες)³.

84. ἡ τονισμένο - ἡ τονισμένο

Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο, ποὺ γενικὰ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα συναντᾶται μόνο στὴ συνεκφορὰ δύο λέξεων, ἀντιστέκεται σὲ κάθε μορφὴ συναλοιφῆς: τί ἀνθρωπος! τί ἄκονσες; τί ἄλλο; καλὴ Ἀρούξη, πολλοὶ ἀνθρωποι, κακοὶ ἄρχοντες, πολὺ ἄδικος κτλ.

85. ἡ ἄτονο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ στὸν πεζὸ λόγο δὲν φοβᾶται τὴν χασμωδία: ὅτι ἐγγύτατα Θουκ. 3,40, ὅτι ἐλάχιστα Θουκ. 6,23, ὅτι ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν Ψαλμ. 43, 26, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται Παύλου Κορινθ. 1, 15, 12. Στὸν ἔμμετρο λόγο συχνὰ ἀπλοποιεῖται μὲ ἀποσιώπηση τοῦ ε: ἀσπίδ' ἐνὶ κρατερῇ Ἰλ. Ρ 45, Ζεὺς ἵησ' ἐπὶ τοὺς ἐπιόρχοντος Ἀριστοφ. Νεφ. 397, μὴ νῦν ἔτ' ἐν τῇ τετραπόλει τούμὸν τρόπαιον εἴη Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 285. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν τὸ ε ἀνήκει σὲ δίφθογγο: βούλομαι ἐγὼ - βούλομα ἐγὼ - βούλομ' ἐγώ, λύσασθαι ἐτάροντος - λύσασθ' ἐτάροντος, κείσονται ἐν προθύροισι - κείσοντ' ἐν προθύροισι, μοὶ ἐδόκει - μοῦδόκει. Σπανιότερα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο: ἀχθομαι ἁγώ πρέσβεσιν Ἀριστοφ. Ἀχ. 62.

Αὐτὸ δῆμως δὲν ἐμπόδιζε, ὅταν τὸ ε ἀνήκει σὲ μακροδίφθογγο ηι, ωι, νὰ ὑποχωρῇ διόπλιθρο τὸ σύμπλεγμα ε - ε. Τῇ ἐπαρῇ - τὴν παρῇ, τῇ ἐκάτῃ -

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, δ.π., σ. 40.

2. Σ. Ψάλτη, Θρακικά, σ. 40, Α. Α. Παπαδοπούλου, δ.π., σ. 14.

3. Δ. Η. Οἰκονομίδου, Γραμματική, σ. 33 κ.έ.

θήκατη, τῶι ἐπιόντι - τῶπιόντι. Τὸ ι ἐδῶ ἀποσιωπήθηκε ἀφοῦ πρῶτα ἔγινε σύμφωνο j¹.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ ι ὑποχωρεῖ στὸ ε: ἐδάρτ' ἐσύραν τὸ σχοινὶν Σαχλίν. Γραφαὶ B, 212, δὲν εἶναι ἄγνωστη ὅμως καὶ ἡ ὑποχώρηση τοῦ ε, ὅταν τὸ προγούμενο ι εἶναι ἄρθρο: η' λειτη Διῆγ. Ἀπολ. 680.

Καὶ στὴ νέα Ἐλληνικὴ ἐπικρατεῖ τὸ ε: ἔξ - ἐφτά, ὁ μήρας ἔχ' ἐννιά, ὅποιος μὲ πάρ' ἐμένα (κοινά), εἰδα γνωρεῖς, Γιώργ', ἐπά; (Κρήτη), τὸ λέ(ει) ἐδά (Ἀπείρανθος), ἀγάπ' ἐποῖκε, ἐκεῖν(οι) ἔξερ' ἀτο, οὐλ(οι) ἐκλῶσταν (Πόντος). Καὶ ἡ χασμωδία τέλος εἶναι ἀνεκτή, ὅταν εἶναι πρόσφατη: σι(δ)εροστιά, σι(δ)ερώ-νω (Κῶς)².

86. ι ἄτονο - ἐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἐλληνικῇ, ὅταν τὸ ι ἀνῆκε σὲ δίφθογγο, ἔγινε πρῶτα σύμφωνο j καὶ κατόπι ἀποσιωπήθηκε μέσα στὴ λέξη: αἱ ἀρχαὶ - ἀj ἀρχαὶ - ἀρχαὶ, χαμαιεύηντα - χαμαγεύηντα - χαμεύηνη³. Ἀντίθετα ὅταν ἀνῆκε σὲ μακροδίφθογγο, ἐκτόπισε τὸ ἐπόμενο τονισμένο ἐ: ἥδην ἔνδον - ἥδην ἕνδον, ἐκείνωι ἔδωκεν - ἐκείνωι ὀδωκεν⁴. Ἀργότερα λόγοι σαφηνείας ἐπέβαλλαν τὴν ἀνοχὴν τῆς χασμωδίας: δτι ἐνεκά σον θανατούμεθα Παύλου Πρὸς Ρωμ. 8, 36.

Στὴ μεσαιωνική, ὅπως καὶ στὴ Νεοελληνική, παράλληλα μὲ τὴ διατήρηση τῆς χασμωδίας, ὅταν λόγοι σαφήνειας τὸ ἀπωτοῦν (ὅτι ἔχετε, κάτι ἔλεγες, δῆλοι ἔφυγαν κτλ.), ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ μέτρου ἡ τῆς ταχύτητας τοῦ λόγου, τὸ ι ἐκθλίβεται: θέλ(ει) ἔλθει Γ. Χούμην, Κοσμογέν. 2820, γιατὶ ἔχω Θυσ. Ἀβρ. 90, τ' ἔχω νὰ σᾶς πῶ⁵, στ' ἔλεγε (κοινά), στ' ἔθελεν (Κύπρος), τὸ λέ(ει) ἔνα λακιοδί (Ἀπείρανθος), ἐλέπ(ει) ἔναν κορίτσ' (Πόντος). Καὶ μέσα στὴ λέξη: ξ(υ)έμαι (Ἀπείρανθος), τρ(ι)έτης (Κύπρος)⁶.

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ τὰ παραδείγματα μὲ τὸ ἐρωτηματικὸ τσὶ (= τίς): τσ' ἔξεγκεν, τσ' ἔσκοτῶθεν⁷, καὶ τὸ ἀρνητικὸ (οὐ)κί, ποὺ εἶναι ἄτονα, γιατὶ ὁ τόνος τους προκλίνεται: κ(ι) ἔμαθα, κ(ι) ἔκ'sεν, κ(ι) ἐλέπω σε, κ(ι) ἔμπαίνω, κ(ι) ἐπόρ' νεν, ἀγάπην ποι' κ(ι) ἐγάπεσεν.

1. M. Lejeune, *Traité de phonétique grecque*, σ. 294.

2. A. Καραναστάση, δ.π., σ. 39 καὶ 75.

3. M. Lejeune, δ.π., σ. 294.

4. Στὸ 18ο.

5. Δ. Πετροπόλου, Ἐλληνικὰ δημοτ. τραγούδια 2, 160.

6. X. Παντελίδου, *Φωνητική*, σ. 6.

7. Δ. Οίκονομίδου, *Γραμματική*, σ. 84, πρβ. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 2, 141.

87. ἡ τονισμένο - εἶτον

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ εἶναι θεμιτές καὶ οἱ τρεῖς μορφές. Καὶ ἡ χασμωδία: διατὶ ἐρωτᾶς; καὶ ἡ ἔκθλιψη τοῦ ἵ: ἐπ' ἐμέ, ἐπ' ἐκεῖνον, ἐφ' ἐπτακαίδεκ'

ἀσπίδων Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 283, καὶ ἡ ἀφαίρεση τοῦ εἰ, ὅταν τὸ ἵ ἀνήκει σὲ δίφθογγο: καὶ ἐπὶ - κάπι (δωρ. κῆπι), ὃς γ' ἐμοὶ δόκει Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 736.

Στὴ μεσαιωνικὴ ἡ ἔκθλιψη τοῦ εἶναι δυνατή, ὅπως καὶ ἡ διατήρηση του: ἀμμὴ ἐγὼ κακότυχη Διῆγ. τετραπόδ. 295, δίδει τον ἄντ' ἐκείνην Φλώρ. 2298 (ἐκδ. Ε. Κριαρᾶ).

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ παράλληλα μὲ τὴ διατήρηση τῆς χασμωδίας: ἀτὶ ἐμένα, καλὴ ἐπιτυχία, μικρὴ ἐγχείρηση, εἶναι συχνότατη ἡ ἔκθλιψη τοῦ εἰ, ἰδίως στὰ ἰδιώματα τῆς Ἀπειράνθου: θιαρρ(εῖ) ἐδὰ καὶ εὐτὴ πώς μὲ κόφτει, γιὰ φα(ἱ) ἐδὰ τοὶ βάνουνε, τὸν ἀγωνιαστ(ὴ) ἐδὰ ἐπαιξαμε, ἔχαλασε τὸ τυρ(ἱ) ἐουτό, οἱ παλαι(οὶ) ἐλέασι, μὰ εἴδα θὰ π(ῆ) εὐτό; τὸ σπαθ(ἱ) ἐσκούριασε, σὰ δὸ χαρτ(ἱ) ἐτίηκε ιτλ. ¹, καὶ στὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου: μ(ὴ) ἐφτάς με καὶ τονοκίζω (= μὴ μὲ ἀναγκάζεις νὰ τουρκέψω) ²; μ(ὴ) ἐλέπ' ἀτο (= νὰ μὴν τὸ βλέπω).

"Οταν τὸ σύμπλεγμα ἴ - ε προέρχεται ἀπὸ ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου, μένει ἀνέπαφο: σί(δ)ερον ('Ικαρία, Κύπρος) ³, σί(δ)ερο (Κῷς) ⁴.

88. ἡ τονισμένο - ἡ τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ὅταν τὸ εἶτα σὲ δίφθογγο, ἔξασθέντες σὲ βχθμὸν ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίσῃ τὴ συναίρεση τῆς διφθόγγου μὲ τὸ ἐπόμενο φωνῆν: καὶ είτα - κάτα. "Οταν ὅμως τὸ εἶτα σὲ λέξη ποὺ ἐκφέρεται μὲ ἔμφαση, τότε τὸ εἶτα σὲ ἀποφείγει τὴ συναλοιφή: τουτὶ τί ἦν; Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 350.

Στὴ μεσαιωνική, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, παρατηροῦνται καὶ οἱ δυὸ λύσεις: ἔκθλιψη τοῦ τονισμένου ἵ: εἰδες, παιδίν μου, τ(ἱ) ἐβλαψεν Α. Κομν. Ποίημα 455, καὶ ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου ἵ: ἐκεῖ (ἐ)πεψαν Διῆγ. Ἀπολλ. 719 (Wagner), ἐκεῖ (ἐ)καρε τὴν τέχνη τον Διῆγ. Ἀλεξ. 44 (D. Holton).

Στὴν κοινὴ Νεοελληνική, ἐπειδὴ τὸ σύμπλεγμα συναντᾶται σὲ ἐρωτηματικὲς καὶ ἐμφατικὲς φράσεις, τὰ δυὸ φωνήντα διατηροῦν τὴν αὐτοτέλεια τους:

1. Τῆς Ἀπειράνθου τὰ παραδείγματα προέρχονται ὅλα ἀπὸ χειρόγραφες συλλογὲς τῆς ι. Διαλεκτῆς Ζευγάλη - Γλέζου, ποὺ βρίσκονται στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας.

2. *AII* 2, 135.

3. Χ. Ηλαντελίδου, *Φωνητική*, σ. 32.

4. Λ. Καρχαναπτάση, ὁ.π., σ. 28 καὶ 52.

- θὰ γυρίης, νὰ ποτί(σ)ης - νὰ ποτίης, νὰ θελή(σ)ης, νὰ χαρί(σ)ης, κτλ.¹, κυνή(γ)ησα, δλί(γ)οι².

95. *i* ἀτονο - *i* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ δεύτερο τονισμένο *i* διατηρεῖται, ὅταν ἀποτελεῖ ἐμφατικὸ μόριο οὐτοι-*i* Ἀριστοφ. Ἀχ. 342, οἱ προτάνεις αὐτοι-*i* Ἀριστοφ. Ἀχ. 40, ἀλλιῶς, μέσα στὴ λέξῃ, συναιρεῖται μὲ τὸ προηγούμενο σὲ ἔνα μακρὸ *i*: Διύ *i*-Δῖ, Διψιλος - Δίψιλος, ὁψιδιον - ὁψίδιον, σηπιδιον - σηπίδιον, ἀμφίζανε - ἀμφίζανε κτλ.³. Στὴ συνεχφορὰ ἐκθλίζεται τὸ ἄτονο *i*: εἴσιθ', ἵνα μὴ κεῖνος ὑμῖν ἐπιτύχῃ Ἀριστοφ. Νεφ. 195.

Καὶ στὴ μεσαιωνικὴ τὸ ἄτονο *i* συγχωνεύεται μὲ τὸ τονισμένο: ὡς ἡμπορεῖτε π(οι)ήσετε Φλώρ. 890.

Τὸ ἴδιο καὶ στὴ Νεοελληνική, καὶ ἰδίως στὰ ἴδιωματα: ὅτ' ἥθελε, ὅμορφὴ *'ναι, τρ(ι)ήμερα* (κοινά), ὀν(ειδ)ίζει - *'νίζει* (Κύπρος, Χίος)⁴, *Βρομοπ(ηγ)ή*, στὴ μέσην *'ναι* (Ρόδος)⁵, οὐλ(οι) ἥρτα κι οὖλοι φάρησα (Κάρπαθος), *ζν(γ)ίζω-ζίζω, ψν(χ)ή - ψή* (Πόντος). Στὸ ἴδιωμα τῆς Ἀπειράνθου ἀφαιρεῖται κανονικὰ τὸ δεύτερο τονισμένο *i*: σ' ἔνα σπίτι (*η*)μον σήμερα, ἔνα δόδι (*ει*)χα κι ἥχασα τὸ καὶ *'φτό*, ἔνα δυναμίτη (*η*)ριξε, νὰ τὴν *βάρη* (*η*)θελε, ὅτι (*ει'*) δὸ χιόνι τοῦ βουνοῦ, λεημένη (*ει*)ναι *'φτή* ἡ κουβέδα, τσῆ (*η*)κουσε, μονοκίδι (*η*)μον, ἀφέδης μον μοῦ *'λεε* *βώς* ὅδεν ἥτονε κοπέλι (*η*)ρχουδαν οἱ σπαδίδοι (= πειρατὲς) κτλ.

*'Ασυνάριτο μένει τὸ σύμπλεγμα *i* - *i*, ὅταν εἶναι πρόσφατο, σὲ ἴδιωματα ποὺ ἀποβάλλουν ἐνδιάμεσο σύμφωνο: *τρι(γ)ήρησα, νὰ κυνη(γ)ήση, (ό)νει-δίζει, δλί(γ)οι* κτλ.⁶*

96. *i* τονισμένο - *i* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ εἶναι δυσεύρετα τὰ παραδείγματα μὲ σύμπλεγμα *i* - *i*, ἐκτὸς ἀν Θεωρηθῆ ἄτονο τὸ *i* τῆς πρόθεσης περὶ ὡς πρώτου συνθετικοῦ, ὅπότε ἔχουμε διατήρηση καὶ τῶν δυὸς αὐτῶν φωνηέντων σὲ παραδείγματα ὅπως: *περι-ίδρωσις, περι-ίζομι, περι-ίστημι, περι-ίσταμαι* κ.τ.δ.

1. Γ. N. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 264.

2. Στὸ ἴδιο 1,241.

3. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, 1,248.

4. Γ. N. Χατζιδάκη, δ.π., 1,241.

5. A. Tsopanakis, δ.π., σ. 10.

6. Γ. N. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 241.

Στὴ μεσαιωνική, καὶ ἵδιως σὲ ἔμμετρα κείμενα, παρουσιάζεται ἄλλοτε ἔκθλιψη τοῦ προηγουμένου *i*: *τ(i) ηθελες εἰς τὸν γάμον*; Πουλολ. 60, ἀμμ(ἡ) ηθελα Σ. Σαχλ. Γραφαὶ B, 172, γιατ(*i*) εἶχε πίστην περισσὴν Γ. Χούμου, Κοσμογέν. 2094, καὶ ἄλλοτε ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ: πολὺ (*εῖ*)*ν'* σον καὶ τὸ κάθισμα Πουλολ. 597, ἐκεī (*ῆ*)βρασιν τὸν βασιλιὰ Διήγ. Ἀπολλ. 843, τί (*εῖ*)*ναι*; στὸ ἴδιο 749, αὐτοὶ (*εῖ*)*ναι* Ξενιτ. 55, γιατὶ (*ῆ*)τον ἀφομάτιστος Γ. Χούμου, Κοσμογέν. 1959, γιατὶ (*εῖ*)*σαι* σὲ βραδύγλωσσος στὸ ἴδιο 2175, ἐσὲn (*εῖ*)*σ'* διαθημένος Διήγ. Ἀλεξ. 59 (D. Holton).

Στὴ Νεοελληνική, παράλληλα μὲ τὴ διατήρηση τῆς χασμώδιας σὲ περιπτώσεις ἔμφατικῶν ἔρωτήσεων: *τί εἴπεις*; *τί εἶχες*; *τί εἶδες*; *τί εἶδονς ἀνθρώποις*; ἡ ἀποσιώπηση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δυὸ *i* ἄλλοτε εἶναι αἰσθητὴ ὡς ἔκθλιψη: *τ' εἴσαι σύ*; *τ' εἶχες*; *τ' εἶναι αὐτό*; *τ' εἶδες*, *τ' ἥκουσες*; γιατ'*είδα*, γιατ'*εἶχε* κτλ. μὴ γίνεσαι - *μ' ἵνεσαι* (*Πίνοντος*), καὶ ἄλλοτε ὡς ἀφαίρεση τοῦ ἐπόμενου ἀρχικοῦ *i*: *αὐτοὶ (<ῆ)ταρ*, *ντροπὴ (<ῆ)ταρ*, τοῦ θεριστῆ (*ῆ*)*βγε τ' ὅρομα* (*Ἀπειρανθος*). Δηλαδὴ ἐπαληθεύεται στὴν τελευταίᾳ περίπτωση ἡ παρατήρηση ὅτι στὰ φωνητικὰ καὶ τονικὰ ἰσοδύναμα φωνήεντα ἐπικρατεῖ τὸ μορφολογικὰ ἰσχυρότερο, ἀρα πιὸ ἀπαραίτητο γιὰ τὴ σαφήνεια τοῦ λόγου.

97. *ι ἄτονο - ου ἄτονο*

Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ παρουσιάζει ἔδω ἔκθλιψη τοῦ *i*: *ὅτ(i) οὐδὲ κολάσ(aι)* ἔξεστί μοι τοὺς οἰκέτας Ἀριστοφ. *Νεφ.* 7, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ διατήρηση τῆς χασμώδιας: *γαῖάν τε καὶ οὐδανὸν* Ὁδ. A 54, ἀσφαλέ[᾽] ἔμμεναι οὐδὲν Ὁδ. P 196, *ἐν οἴδα*, *ὅτι οὐδὲν οἴδα*, *ἰδὼν δ* *Πιλάτος* *ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ* *Ματθ.* 27, 24.

Καὶ ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη Ἑλληνικὴ ἀνέχονται τὴ χασμώδια, *ἱδίως* ὅταν τὸ *i* εἶναι μορφολογικὰ ἰσχυρό: *οἱ οὐρανοί*, *ἡ ουσία*, *μεγάλη οὐλή*, *ἔχει οὐρὰ* κτλ. Στὸ *ἱδίωμα τῆς Σαμοθράκης*¹, τὸ νόθο οὐ τρέπεται σὲ (*γερμανικὸ*) *ᾶγιūς*, *αῦριū*, *κύριūς*, *σίδιū*.

98. *ι ἄτονο - ού τονισμένο*

Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ προτιμᾶ στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ διατηρῇ τὴ χασμώδια, ὅταν τὸ *i* ἀνήκει στὶς προθέσεις ἄχρι, μέχρι: *ἄχρι οὖ δ λόγος δδε ἐγράφετο* Ξεν. Ἑλλην. 6, 4, 37, *μέχρι οὖ τροπέων τῶν θερινέων* Ἡρόδ. 2, 19.

1. N. P. Andriotis, De quelques faits phonétiques du dialecte moderne de Samothrace, *AΘ* 6, 198.

Αλλιῶς ἐκθλίβει τὸ ι, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ ου παριστάνεται μὲν ν: ἥθ(ι) οὗτος, ἀναβόήσον αὐτὸν Ἀριστοφ. Νεφ. 219, κερκίδ(ι) ὑψαιε Ὁδ. Ε 62.

Στὴ νεώτερῃ Ἑλληνικὴ τὰ σπάνια παραδείγματα τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ ἀποφεύγουν τὴ συναλοιφή, ἵδιως ὅταν εἶναι ὅψιμα: η οὖγια, πλι(γ)ούρι, δι(ηγ)οῦμαι, ὁδη(γ)οῦμαι (Κῶς)¹.

99. ἡ τονισμένο - ον ὅτον

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ σπάνιο αὐτὸ σύμπλεγμα παρουσιάζει συναίρεση: καὶ ὑπὸ - χόπο, καὶ ἐκθλιψὴ τοῦ ι· θεοῖσιν ἔχθρος εἰμ(ι)· οὐκ εἰκότως; Ἀριστοφ. Ἰππ. 34.

Στὴ μεσαιωνικὴ μένει η χασμωδία: μακρύνοντες Διήγ. τετραπ. 127.

Στὴ Νεοελληνικὴ τὰ σπάνια παραδείγματα τοῦ συμπλέγματος ι - ον δείχνουν διατήρηση τῆς χασμωδίας: τοῦ κρύνου, τοῦ πλοίου, τοῦ ὑπονομείου, παράλληλα μὲ συνίζηση τοῦ ι στὶς λέξεις ποὺ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τὴ λαϊκὴ παράδοση: τοῦ ἐργαλείου - τοῦ ἀργαλειοῦ, τοῦ νησίου - τοῦ νησιοῦ, τοῦ παιδίου - τοῦ παιδιοῦ, τοῦ χωρίου - τοῦ χωριοῦ κτλ.

Στὸ ἵδιωμα τῆς Σαμοθράκης² τὸ νόθο ου τρέπεται κι ἐδῶ σὲ γερμανικὸ ι: γύρος - γύης, δύο - δύῃ, θηρίο - θηρίῃ, τελείωσε - τιλείϊσι, χῆρος - χήϊς κτλ., καὶ τέλος σὲ μερικὲς σύνθετες λέξεις ἀφομοιώνεται ἀπὸ τὸ προηγούμενο ι: πν(ρ)οστιά - πνονστιά - πνυστιά, νερομελοι (εῖδος δένδρου) - νιονυμιλοί - νιυμιλοί, ξε(ρ)ονομή - ξιοννονυμή - ξινονυμή, ξε(ρ)οπόταμος - ξιονπόταμονς - ξιπόταμονς κτλ.

100. ἡ τονισμένο - ού τονισμένο

Στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο συναντᾶται σπάνια στὴν ἀρχαία γραφὴ τοῦ φωνήντος ου μὲν ν, δπότε τὸ ι ἐκθλίβεται: χέρσ' ὅπο καὶ ἀσρι δαμῆται Ἰλ. Φ 208.

Σπάνιο εἶναι καὶ σήμερα χωρὶς συναλοιφή: στενὴ οὖγια.

1. Λ. Καραναστάση, δ.π., σ. 78.

2. Ν. P. Andriotis, δ.π., σ. 199 κ.έ.

ΣΤΜΗΕΡΑΣΜΑΤΑ

Απὸ τὴν ὡς ἐδῶ παράλληλη συνεξέταση τῶν καθέκαστα φαινομένων συναλοιφῆς καὶ γαστροδίας στὶς τρεῖς διαδοχικὲς περιόδους τῆς γλωσσικῆς μας ιστορίας (ἀρχαία, μεσαιωνική, νεώτερη), ἡ γενικὴ ἐντύπωση τοῦ ἀναγνώστη εἶναι ὅτι οἱ τύχες τοῦ κάθε φωνητικοῦ συμπλέγματος προσδιορίζονται ἀπὸ τόσο ποικίλους καὶ ἄνισους παράγοντες, καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴ συνάτηση δυὸ φωνητών εἰναι τόσο διαφορετικὰ ἀνάλογα μὲ τὴν ίστορικὴ περίοδο, τὴ διαλεκτολογικὴ περιοχή, τὸ εἶδος τοῦ λόγου καὶ τέλος τὴ θέση τοῦ κάθε συμπλέγματος μέσα στὴ λέξη, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ τεθοῦν γιὰ τὸ καθένα κανόνες γενικοί.

Τὰ ἀρχαῖα φαινόμενα συγκρινόμενα μὲ τὰ μεσαιωνικὰ καὶ μὲ τὰ νεώτερα παρουσιάζουν οὐσιαστικές διαφορές, ιδίως μετὰ τὸν 5ο αἰώνα μ.Χ., ὅπότε δὲν ὑπάρχει πιὸ ἔγονος τῆς ἀρχαίας προσωδίας, δηλ. ὁ μουσικὸς τόνος ἔγινε δυναμικὸς καὶ ἡ διάρκεια τῶν φωνητῶν ἐξισώθηκε.¹ Ενῶ ἀντίθετα τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα φαινόμενα, ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς, παρουσιάζουν ἀναμεταξύ τους πολὺ μεγαλύτερη συγγένεια καὶ συγχὰ ταυτότητα.

Ἐνῶ τὰ μεσαιωνικὰ φαινόμενα παντοῦ ὅπου συμπίπτουν μὲ τὰ νεοελληνικὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλεγχθοῦν ὡς πρὸς τὴ γνησιότητά τους ἀπὸ τὸν σημερινὸ προφορικὸ λόγο, ἀντίθετα τὰ ἀρχαῖα φαινόμενα, ἐπειδὴ τὰ γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ κείμενα, παρουσιάζουν μεγαλύτερη ἀβεβαιότητα, γιατὶ ἐδῶ ἡ ἀκριβῆς προφορὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐλεγχθῇ. Στὸ ζήτημα τοῦτο ἡ προτίμηση παραδειγμάτων ἀπὸ κλασικὰ κείμενα, ποὺ τὸ περιεχόμενό τους τὰ φέρνει πιὸ κοντὰ στὸν προφορικὸ λόγο, ὅπως λ.χ. οἱ κωμῳδίες τοῦ Ἀριστοφάνη, δὲν μᾶς ἐξασφαλίζει πάντοτε φωνητικὴ ἀκρίβεια, γιατὶ κι ἐδῶ κυριαρχεῖ ἡ ἀνάγκη τοῦ μέτρου, στὴν δποία, καθὼς εἴδαμε, ὑποχωρεῖ ἡ ἀκρίβεια τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου, ἀκόμη καὶ στὶς ἀκραῖες περιπτώσεις ὅπου τὰ δυὸ φωνήεντα χωρίζονται ἀπὸ τὴ στίξη ἢ ὅπου ἀλλάζει τὸ πρόσωπο τοῦ διαλόγου.

Ἄλλα καὶ τὰ πεζὰ κείμενα, ποὺ εἶναι ἀδέσμευτα ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τοῦ στιχουργικοῦ μέτρου, δὲν ἀποδίδουν οὕτε αὐτὰ πάντοτε τὴ φωνητικὴ τοῦ προφορικοῦ λόγου, γιατὶ ἀποβλέπουν πρὸν ἀπ’ ὅλα στὴ σαρήνεια τῶν νοημάτων καὶ στὴν ἐπισημότητα τοῦ συγγραφικοῦ ὕφους.

Γενικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ μελέτη τῶν φαινομένων ποὺ μᾶς ἀπασχο-

λοῦν σὲ περασμένες ἐποχές παρουσιάζει πολλές δυσκολίες. 'Ο σάλος καὶ οἱ ἀντιφάσεις ποὺ μᾶς παρουσιάζει ὁ γραπτὸς λόγος φάίνεται μεγαλύτερος ἢν δὲν ἔχουμε ὑπόψη μας ὅτι μερικὲς ἀντιφάσεις ὀφείλονται στὴ σύγκρουση ὁρισμένων φωνητικῶν κανόνων μὲ ἄλλους ποὺ εἶναι πιὸ ἴσχυροὶ καὶ ματαιώνουν τὴν ἐφαρμογή τους. "Ετοι, ή ἀρχαία συναίρεση ἐμποδίζεται ὅταν προηγοῦνται δυὸς σύμφωνα (πρό-εδρος, προ-έρχομαι), ή ἔκθλιψη ἔξαιρεῖ τὰ μονοσύλλαβα τί, τὶ, πρό, δ, τό, τά, καὶ τὰ δισύλλαβα ἄχρι, μέχρι, ἵδε. Στὴ νέα Ἑλληνικὴ δυὸς προηγούμενα σύμφωνα ἐμποδίζουν τὴ συνίζηση (κοιάρι, κρυώνω, τριώντα) καὶ ὁ νόμος τῆς προφύλαξης σώζει ἀπὸ τὴ συναίρεση τὰ συμπλέγματα α - ε, ε - α, ο - ε, ι - ο.

'Ἐπομένως ἢν μέσα στὸ σάλο, τὴν πολυμορφία καὶ τὴν ἀντιφατικότητα ποὺ διαπιστώσαμε ὡς τώρα, ἐπιμείνουμε στὴ διαπίστωση ὁρισμένων σταθερῶν ροπῶν ποὺ παρουσιάζονται στὴ λειτουργία τῶν φωνημένων τῆς συναλοφῆς καὶ στὴν ἀντοχὴν τῆς χασμαδίας, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ περιοριστοῦμε στὴν ἀναγνώριση τῶν παρακάτω κανόνων:

A'. 'Η συναλοφὴ γίνεται συνήθως ὑπὸ τὶς ἔξης συνθῆκες.

1. Τὰ συμπλέγματα δυὸς ὅμοιων φωνημένων, εἴτε τονισμένων εἴτε ἀτονων, δίνουν κανονικὰ ἔνα ὅμοιο φωνῆν:

- α - α> α, μακρὸ στὴν ἀρχαία, βραχὺ στὶς μετέπειτα περιόδους;
- ε - ε> ε, μακρὸ στὴν ἀρχαία (η, ει), βραχὺ στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη;
- ι - ι> ι, μακρὸ στὴν ἀρχαία, βραχὺ στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνική;
- ο - ο> ο, μακρὸ (ω, ου) στὴν ἀρχαία, βραχὺ ἀργότερα;
- ου - ου> ου, σὲ ὅλες τὶς γλωσσικὲς περιόδους.

2. Στὰ συμπλέγματα δυὸς ἀνόμοιων φωνημένων τὸ α, κεντρικὸ φωνῆν ὡς πρὸς τὶς δυὸς κατευθύνσεις τοῦ ἀνοίγματος τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλιῶν κατὰ τὸ σχῆμα ποὺ παρατίθεται στὴ σελ. 8, στὸ α' μέρος, ἐπιβάλλεται στὰ ἄλλα φωνήντα ὑπὸ τὸν ὅρο νὰ εἶναι τονισμένο ἐνῶ τὰ ἄλλα ἀτονα, ἐκτὸς ἢν τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα συμβάνει νὰ εἶναι, γιὰ λόγους μορφολογικῆς σαφήνειας, πιὸ ἴσχυρὸ (γλῶσσ' ἐμέμικτο).

B'. 'Η χασμαδία διατηρεῖται συχνά, παράλληλα μὲ τὴ συναλοφὴ.

1. Στὰ ὅμοια φωνήντα, ὅταν εἶναι καὶ τὰ δυὸς τονισμένα, πράγμα ποὺ συναντᾶται μόνο στὴ συνεχφορὰ δυὸς λέξεων (τελικὸ + ἀρχικό): α - α, ε - ε, ι - ι, ο - ο, ού - ού.

2. Στὰ ἀνόμοια φωνήντα, ὅταν τὸ ἔνα ἦ καὶ τὰ δυὸς εἶναι τονισμένα, συχνότερα ὅμως ὅταν πρόκειται γιὰ φωνήντα ἀρθρωτικῶς ἀπομακρυσμένα τὸ ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο: α - ι, α - ου, ο - ι, ου - α, ου - ι, ε - ο, ε - ου, ι - ο, ι - ου. 'Εξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ σύμπλεγμα ου - ε, ποὺ ήδη στὴ μεσαιωνικὴ καὶ σὲ

πολλὰ σημερινὰ ἴδιώματα παρουσιάζει τὴ μόνη πραγματικὴ νεοελληνικὴ καὶ ἀσημή σὲ ο.

3. Στὰ ἀνόμοια φωνήεντα, δταν εἶναι καὶ τὰ δυὸ ἀνοιχτά: α - ἔ, ἔ - α, ο - ἔ, ἔ - ο καὶ γι' αὐτὸ ἐκτεθειμένα περισσότερο στὴ συναλοιφή, ἐπεμβαίνει δύναμος τῆς προφυλακτικῆς ἀνομοίωσης καὶ ἀπομακρύνει ἀρθρωτικῶς τὸ ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο τρέποντάς τα ἀντιστοίχως σὲ α - ί, ί - α, ο - ί, ί - ο (βλ. παραπάνω).

Θεσσαλονίκη

† Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ